PAVLOS KAROLİDİS

ROMANOS DİOGENİS

İSTANBUL'A YOLLAR AÇILIRKEN

YUNANCA'DAN ÇEVİREN *Kriton Dinçmen*

İLETİŞİM

2. BASKI

PAVLOS KAROLİDİS ROMANOS DİOGENİS
İLETİŞİM

PAVLOS KAROLIDIS • **Romanos Diogenis**

İletişim Yayınları 239 • Tarih-Politika Dizisi 18
ISBN 975-470-337-X
© 1993 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 1993, İstanbul
2. BASKI 1998, İstanbul

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
DİZGİ Remzi Abbas
UYGULAMA Suat Aysu
DÜZELTİ Sait Kızılırmak
KAPAK BASKISI Sena Ofset
İÇ BASKI ve CİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

PAVLOS KAROLIDIS

Romanos Diogenis

İstanbul'a Yollar Açılırken

YUNANCA'DAN ÇEVİREN ***Kriton Dinçmen***

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

Kuruluşundan İslâmiyet'in Ortaya Çıkışına Kadarki Zaman Diliminde Yunan-Roma Devleti 11

İslâmiyet'in Ortaya Çıkışı - Arap İslâmiyeti 15

Türk İslâmiyeti 19

Selçuk Türkleri ve Devletleri 25

Bizanslılar ile Selçuk Türkleri Arasındaki Savaşlar 29

Diogenis Romanos'un Tahta Çıkışı 39

Romanos Diogenis'in Kral-Alparslan'a Karşı Seferleri 45

Diogenis'in Son Seferi 57

Diogenis Romanos'un Tutsaklığı 65

Diogenis'in Trajik Sonu 71

Diogenis'in Ölümünden Sonra 75

ÖNSÖZ

Bir tarih monografisi olan bu eser, ilk bakışta, Bizanslı İmparator Romanos Diogenis'in 1068-1071 yılları arasındaki üç yıllık kısa krallık döneminin tarihini incelemekte olduğu intibaını vermekle birlikte, esasında, Türk okuru için, kuruluşundan 1453'teki yıkımına kadarki Bizans Devleti'nin tarihini ve, aynı zamanda, Bizans ile Müslüman Arap Devletleri ve Türk Selçuk Devleti arasındaki ilişkileri -bilimsel metodoloji açısından- karşılaştırmalı bir yöntemle vermektedir.

Bu küçük kitabın sayfaları içinde, aydın okura, genel olarak, kuruluşundan Malazgirt Savaşı'na kadarki zaman dilimi içindeki Bizans Devleti'nin etnik, askerî, dinî, sosyo-ekonomik ve politik durumu gerçek bir kusursuzluk içinde sunulmaktadır.

Toplumların bugünkü çalkantılı ve değişik problemli yaşantıları içinde, bin yıl öncesine dönmek, birçoğumuzun ismini dahi bilmediği bir Bizans imparatoru-

nun üç yıllık iktidarına ait bir monografiyi sunmak, belki de, tuhaf gelebilir. Ama, Tarih'in her ne kadar ayrıntılarda tekrarlanmamasına rağmen, toplumların günlük yaşamlarındaki iyi ile kötünün, doğru ile yanlışın ve de haklı ile haksızın arasındaki sürekli çatışmalarının aydınlanmasına götüren yolların bu ayrıntılardan oluştuğunu düşünürsek, böylesine geriye dönük kısa bir yolculuğun gizemli yollarında yürümenin yararlarını anlayabiliriz.

Bizans Devleti, Doğu Roma İmparatorluğu'nun organik bir devamı olarak, ve, Eski Yunan-Roma dünyasının yıkımı ile Ortaçağ Hıristiyanlığı dünyasının ortaya çıkışı sırasında tarih sahnesinde kendini göstermektedir. Bizans Devleti'nin kuruluşu sıralarında, Batı'nın, Doğu'dan gelen Cermen, Hun, Arap, Slav, Peçenek saldırılarına uğradığını ve doğu kavimlerinin Doğu Avrupa'ya yayılıp aşağılardaki Akdeniz ile batıdaki Atlantik'e kadar uzandıklarını, ve, sonuçta, bu saldırılara daha fazla dayanamayan Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkıldığını görmekteyiz.

Ne var ki, Doğu Roma İmparatorluğu'nun ve de onun uzantısı olan Bizans'ın, daha bin yıl kadar Doğu'ya karşı koyabildiği görülmektedir.

Birkaç yüzyıl sonra İslâmiyet'in ortaya çıkışı ile birlikte Filistin, Suriye, Mısır ve geri kalan Kuzey Afrika'nın Bizans'tan Araplar'ın eline geçtiğine, ve, bundan sonra da, Bizans'ın sürekli olarak Arap saldırılarının ve hattâ Konstantinupolis'in 673 ve 717'de olmak üzere iki kez Arap tehdidi altında kaldığına tanık olmaktayız.

Çok uluslu bir devlet oluşunun yanı sıra, gitgide, merkezi devletin çevre eyaletleri üzerindeki otoritesi-

nin kaybı ve bölge büyük toprak ağalarının bir nevi otonomi kazanmaları ile birlikte bölge halkına uygulamakta oldukları baskı düzeninin bölge halkının Bizans'a karşı bağlılığını kaybettirmesi, devlet idaresinin gitgide askerî aristokrasiden kilisenin eline geçmesi ile devlet savunmasının ve ordunun ihmâl edilmiş olması ve devlet idaresindeki iç çekişmeler gibi faktörler de gözönüne alındığında, Bizans'ın dış saldırılara karşı gün be gün neden güçsüz kalıp sürekli toprak kaybına uğradığını anlamakta güçlük çekmemekteyiz.

İşte, Bizans'ın bu bin yıllık yaşamı içindeki en kritik bir zamanda, 1068-1071 yılları arasında tahta çıkan Romanos Diogenis'in dramatik hikâyesi ayrı bir yer tutar.

İmparatorun huzursuz kişiliği ile yaşam hikâyesi, sürekli seferleri ve savaşları ve de, en önemlisi, Selçuk Sultanı Alparslan ile karşılaşması, savaşması, yenilmesi, tutsaklığı, iki ayrı kültür ve dini temsil eden bu iki büyük hükümdarın karşılıklı etkileşmeleri, ve ondan sonra imparatorun kendi tebaası tarafından aşağılanması, işkence görmesi ve Kınalıada'daki trajik sonu, olayların sathında durmayıp onların derinliklerine inmesini bilen okuyucu için ilginç olsa gerektir.

Ayrıca, eserin odağını oluşturan Malazgirt Savaşı ile İstanbul'a yolların açılması olgusunun Türk-Yunan kültürlü bir tarih profesörü tarafından günümüzden yüz yıl öncesinde irdelenmesi ve irdeleniş şekli ile mantığının bilinmesi de, kanaatimizce, kitabın çekiciliğini arttırmaktadır.

Kitabın yazarı Ord. Prof. Pavlos Karolidis'in (1849-1930) kendisi de, ayrıca, ilgi uyandıran bir konudur. Orta Anadolu'da doğan yazar, orta ve lise tahsilini İs-

tanbul'da ve İzmir'de tamamladıktan sonra Atina Üniversitesi'nde ve sonra da Alman üniversitelerinde tarih tahsili yapmış, 1886'da tarih doçenti ve 1893'te ordinaryus profesör olarak Atina Üniversitesi'nde hocalık yapmıştır.

Jöntürk hareketinden sonra 1900-1912 yılları arasında Osmanlı Meclisi'nde Aydın milletvekili olarak bulunmuş, ve bu süre içinde de, fetihten sonra Sultan Mehmed'in sarayında kalmış Bizanslı tarihçi Kritovulos'un İstanbul'un fethi ile ilgili eserini eski yazı ile ve ağdalı bir Osmanlıca ile Türk tarih literatürüne kazandırmıştır (Kritovulos: *Tarih-i Sultan Mehmet Hân-ı Sâni* -çeviren: Karolidi, İstanbul 1328 (1912)- Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi).

Ord. Prof. Pavlos Karolidis, Bizans'ı, tarih sınırları içinde irdeleyen bir bilim adamı olarak tanınmış ve Tarih-i Osmanî Encümeni'nde de çalışmıştır.

Yaşamı boyunca sürekli bir bilimsel araştırma ve yazma faaliyeti içinde bulunan yazar, Yunanca olarak da, 1874'te *Kappadokya Problemi*, 1891'de dünya tarihi ile ilgili *18. Asır Tarihine Giriş* ile, bir yıl sonra, üç ciltlik *18. Asır Tarihi*'ni, 1894'te *Dünya Tarihine Giriş* ve ondan sonra da *Ortaçağ Tarihindeki Esas Konularla Müterafık Bizans Tarihi El Kitabı*'nı, *Suriye ve Filistin'deki Ortodoksların Millî Kökeni* adlı araştırmayı, 1929'da 7 ciltlik *1821'den 1921'e Kadar Yunanlıların ve Anadolu'daki Diğer Halkların Tarihi*'ni, ve, ondan sonra da *1453'ten Kral Georgios'a Kadar Yunanistan Tarihi*'ni yazmış ve yayımlamıştır.

Dr. Kriton Dinçmen, Mart 1993

1

Kuruluşundan İslâmiyet'in Ortaya Çıkışına Kadarki Zaman Diliminde Yunan-Roma Devleti

Kendisinden önce aynı ad ile üç imparatorun daha hükmetmiş olması nedeniyle IV. Romanos olarak da tanınan İmparator Romanos Diogenis, sadece kişiliğinin önemi açısından değil, fakat hükümdarlığı süresince cereyan etmiş bulunan olayların dünya tarihindeki yeri açısından da çok eğitici bir yaşamöyküsüne sahip Yunan-Roma Devleti imparatorlarından biridir.

M.S. 328'de merkezini Latin Batı'dan Yunanlı Doğu'ya, eski Roma'dan Konstantinupolis adını verdiği yeni Roma'ya nakletmiş olmakla kurucusunun Büyük Konstantinos'un olduğu kabul edilen devletin genişliği, dünyaya yaygın büyük Roma Devleti'nin aynısı idi. Konstantinos'un zamanında tüm Yunanistan ve İllyria Yarımadası ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun büyük bir kısmını, Güney Almanya ile İsviçre'nin bazı bölgelerini, İtalya ve İspanya ile Fransa'yı

ve İskoçya hariç İngiltere olmak üzere tüm Batı ve Güney Avrupa'yı, Akdeniz ve Ege adalarını, Küçük Asya ile Suriye ve Mezopotamya olarak Batı Asya'yı, Mısır'dan Atlantik Okyanusu'na kadarki Kuzey Afrika'yı kapsamakta idi.

Bu devletin batı bölgesinde oturan kavimler, genelde, Latinler olarak tanınıp Latince konuşmakta olmalarına karşın, aşağı İtalya'nın bir kısmı ile Sicilya olmak üzere Adriyatik Denizi'nin batı sahilinden Kafkaslar'a ve Dicle'ye, ve, Tuna ile Kafkas'tan Nil şelâlelerine kadarki bölgedeki halkların çoğu Yunanca konuştuğu gibi Yunan uygarlığını da kabul etmiş bulunmakta idiler. Fakat, gerek Doğu'nun Yunanlılar'ı, gerekse Batı'nın Latinler'i ortak olarak Romalı adını kullanmakta oldukları gibi, bu ad, Hıristiyanlığın Yunanlı Doğu'daki kabulünden sonra, uzun süre Yunanlılar'ın millî adı olarak kullanılmıştır.

Büyük Konstantinos'a kadarki Roma Devleti'nde siyasî öncelik Latin Batı'ya ait olmakta ise de, ondan ve onun ilk imparator varislerinden sonra, tüm devletin merkezini oluşturmakla, siyasî iktidar yavaş yavaş Yunanlı Doğu'ya geçmeye başladığı gibi, Konstantinupolis de devletin gerçek merkezi haline geldi. M.S. 4. yüzyılın sonlarından, M.S. 394'teki I. Theodosius'un ölümünden sonra Doğu ile Batı'nın ayrı imparatorlara sahip oldukları bir gerçektir. Ancak, gene de, Doğu'daki imparator, yetki açısından, önde gelmekte idi. İtalya'nın barbar Cermen kavimleri tarafından işgal edilmiş olması gerçeği, ve artık kendilerinin kendi hükümranlarını tahta çıkarmaya başlamaları nedeni ile, M.S. 476'dan sonra Batı'da bir daha imparator seçimi

olmamaktadır. Kaldı ki, bu barbar hükümranlar dahi, kanunî hükümdar olarak Konstantinupolis'teki önderleri kabul etmekte idiler. Böylece, o tarihten sonra, aralıksız olarak Yunanlı Doğu, devletin gerçek merkezi, hattâ nüvesi haline gelmiş bulunuyordu; zira, nazarî ve ahlâkî yönden dahi olsa, Doğu İmparatoru'nun önceliğini kabul eden barbar Cermen hükümranlarının bulunduğu İtalya dışında, Latin Batı'nın tüm geri kalan memleketleri barbar Cermen kavimlerince tamamen işgal edilmiş olduğu gibi, Konstantinupolis'e bağlı olan Mısır hariç, tüm Kuzey Afrika, imparatoru tanımayan barbarlar tarafından işgal edilmiş bulunmakta idi. Ondan sonraki 6. yüzyılın ortalarında I. Justinianos (527-565) İllyria bölgesi ve İtalya ile Kuzey Afrika ve de İspanya'nın bir kısmını mutlak hakimiyeti altına aldı. İşte o zaman, Konstantinupolis, Batı'ya yayılan büyük bir devletin merkezi oldu. Ancak, o zaman dahi, gene de Doğu, devletin gerçek ağırlığını ve gücünü taşımakta bulunuyordu. İtalya, Yunanlı Doğu'nun basit bir eyaleti haline gelmişti. Justinianos'un ilk halefi zamanında, Yukarı İtalya Alman Longobardlar tarafından işgal edildiği gibi, İspanya'dan alınmış olan bölge de kaybedildi. Ne var ki, Orta ve Aşağı İtalya, Sicilya, Sardunya ve Korsika adaları asırlarca devletin birer eyaleti oldukları gibi, tüm Kuzey Afrika da Justinianos'un ölümünden sonra bir küsur asır aynı durumda kaldı.

2

İslâmiyet'in Ortaya Çıkışı - Arap İslâmiyeti

Tüm bunlara rağmen, uçsuz bucaksız devlet, her tarafından saldırıya uğramakta idi. Ancak, tüm bu saldırılara kuvvetle direniyordu. 7 yüzyılın başlarında büyük imparator Heraklios (610-641) zamanında devletin merkez eyaletleri ile başkent İranlı ve Araplar'ın ortak saldırılarına uğradı ise de, önderinin ve öncelikle başkent halkının kahramanlığı sayesinde, devlet, temel politik kudret ve namını korudu. Ancak, Heraklios'un hükümdarlığının son yıllarında, devletin o zamana kadar barbarlarca dokunulmamış güney sınırlarında, ne Doğu'daki Pers kralının kuvvetli ordusuna ve ne de Batı'nın kalabalığı ve çeşitliliğine benzemeyen gerçek maddî ve manevî güç ifade eden savaşçı bir düşman belirdi. O zamana kadar âdeta bilinmeyen Arabistan çöllerinden çıkan İslâmiyet, birdenbire, doğu devletinin kapılarında belirdi. Halk o zamana kadar

askerî eğitim açısından tarihte benzersiz olarak kabul edilen Yunan-Roma Devleti birliklerinin nizamsız, düzensiz ve askerî açıdan eğitimden ve talimden yoksun ve fakat din kuvveti ve dinsel inançtan kaynaklanan önüne geçilmez cesaret ile dolu Arap kitleleri tarafından ezilip silinmelerini şaşkınlık içinde seyrediyordu. Altı sene içinde (634-640) Kızıl Denizi sahillerinden Güney Küçük Asya ve Ermenistan'a ve Mısır ile Arabistan'dan Hindu Nehri'ne kadar uzanan tüm memleketler Muhammed'in varisleri ve devlet idaresinde halefleri olan halifeler devleti tarafından fethedildi. Heraklios'un ilk halefleri zamanında kuzeyde Hazar Denizi kıyıları, güneyde Hint Okyanusu ile Afrika'nın içleri, doğudan batıya da Hindistan'dan Atlantik Okyanusu'na ve oradan da Pireneler'e ve az sonra bugünkü Fransa'nın ortalarına kadar genişleyerek, bu devlet, tarihte benzersiz bir hızla yayıldı ve büyüdü.

Böylece, Heraklios'un ölümünden altmış yıl geçmeden ve büyük kralın ün yapmış olduğu 7. yüzyıl sona ermeden, devletin bir kısmı ya Müslümanlar tarafından işgal ediliyor veyahut yeni düşmanlarca saldırılara uğramış oluyordu. Daha yüz yıl öncesinde herhangi bir deniz kavramına sahip olmayan bir halkın bayrağını taşıyan büyük ve korkunç filolar, Yunan denizlerinde dolaşmaktalar.

Fakat Hıristiyan devletine yönelik bu büyük tehlike, sadece hudut boylarındaki çatışmalar veya basit bazı toprak kayıpları ile sınırlı kalmıyordu. Heraklios'un ölümünden otuz yıl, ve onunla aynı zamanda yaşamış olan İslâm dininin kurucusunun ölümünden kırk yıl daha geçmeden tüm devlet, Yunan ırkı, Hıristiyanlık

ve Hıristiyan uygarlığı büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalmış bulunuyordu. Devlete karşı nihaî darbesini indirmeye kararlı olan korkunç düşman, tüm güçlerini Konstantinupolis'e yöneltti. Bu suretle, şayet başkent düşmüş olsa idi, devletin tümünün yıkımı çok kolaylaşabileceği gibi, o sıralarda yarıbarbar durumunda olan Avrupa'ya da yol açılmış olacaktı. Araplar tüm nefret ve hınçları ile iki kez Konstantinupolis'e saldırdılar. İlk saldırı Heraklios'un torununun oğlu IV. Konstantinos Pogonatos'un (669-676) yedi yıllık imparatorluğu sırasında; ikincisi ise, III. İsavros Leon'un (717-718) imparatorluğu sırasında oldu. Her iki defada, düşman, kahraman bir sabır ve güçle defedildi, ve sonunda devlet ile başkent kurtuldu. Anlaşılıyor ki, Roma Papası II. Gregorius'un 718'de Hıristiyanlığı III. Leon'un kurtarmış olduğunu ilân ederek Bizanslı kralın resimlerini o zaman Avrupa'sının Hıristiyan krallarına göndermesinde hakkı vardı.

Araplar'ın sonuçsuz kalan ikinci saldırılarından sonra, saldırganlıkları bir dereceye kadar azaldı, ve uzun bir süre Bizans devleti yokolma tehlikesinden kurtuldu. Fakat, gene de, hudutları güvende değildi. Kilikya'dan Pontos'a ve başkentin yakınlarına kadar tüm Küçük Asya, Arap saldırı ordularınca hallaç pamuğuna çevrilmişti. Ancak, bir şans eseri, bu bölgedeki ve de Aşağı İtalya sahillerindeki saldırıları geçici idi. Fakat, 878'de Sicilya'nın en büyük bölümünü aldılar; ondan önce de, Sardunya ile Korsika elden gitmişti; ne var ki, 823'te Girit'in Araplarca işgali ile bir buçuk asır boyunca onların hakimiyeti altında kalmasının yanında, bu adaların kaybı pek de fazla önemsenecek gibi

değildi. 7 yüzyılın sonu ile 8. yüzyılın başlarında diğer Ege adaları ile Yunan sahil beldeleri ve de Selanik gibi şehirler Arap korsan filolarının saldırılarından çok büyük zarar görmüşlerdir.

Bu durum 10. asrın ortalarından sonra tamamen değişti. Bizans devletinde başarılı savaşlar sonunda Suriye, Mezopotamya, Ermenistan ve Kafkas'ta birçok bölgeyi elde etmiş bulunan büyük general ve imparatorlar ortaya çıkmasına karşın, Araplar, dahilî çekişmelerinden ötürü, dış güçlerini kaybettiler.

General ve imparator Nikiforos Fokas, bir kez Araplar'ı yenip birkaç Suriye bölgesini geri aldıktan sonra, başarılı bir sefer sonunda Girit'i de geri almayı başardı. Bir süre sonra tahta İoannis Çimikçis (967-976) ile, ilk ikisi de birlikte ve ayrıca tek başına hüküm sürmüş olan (976-1026) II. Vasilios Vurgaroktonos çıktılar. Bunlar devleti daha da güçlendirerek sınırlarını Suriye, Mezopotamya ve Ermenistan bölgelerinde genişlettiler. Böylece 11. asrın başlarında, Yunanlılığın, Asya'daki durumunu güvence altına almakla kalmayıp eski genişliğini elde etmek suretiyle yeni güç kazandığı görülür.

3
Türk İslâmiyeti

Bununla beraber, bu asrın ortalarına doğru yeni ve büyük bir değişiklik oluşarak, Bizans Devleti, kısa bir süre önce Asya'da geri almış bulunduğu eyaletlerini kaybettiği gibi, diğer bazı bölgelerini de elden çıkarmış oldu.

Böylesine bir düşüş sadece II. Vasilios Vurgaroktonos'tan sonra tahta çıkan varislerinin beceriksizliğinden kaynaklanmayıp, aynı zamanda, İslâm devletinde oluşan büyük değişikliğe de bağlıdır. II. Vasilios'un ölümü (1026) ile, altmış kadar yıl sürece devletin iç gelişimi ile dış kudretini yeniden güçlendirmiş olan büyük ve kahraman imparatorlar devresi de kapanmış oldu. Vasilios'un, daha önce de kendisi ile birlikte tahta oturmuş bulunan kardeşi VIII. Konstantinos (1026-1028) ile onu takip eden damadı III. Romanos (1034-1041) ve de ondan sonra üvey oğlu olarak hüküm sürmüş bulunan V. Mihail Kalafatis (1041-1042) gibi has-

ta bir karakter ve ruhsal duruma sahip imparatorlar birbiri ardına tahta çıktılar.

Onları takiben, yukarıda sözünü ettiğimiz VIII. Konstantinos'un kızı olup III. Romanos ile onu takip eden IV Mihail'in karısı ve üçüncü kez IX. Konstantinos ile evlenen Zoi ile kızkardeşi Theodora hep beraber tahta çıktıktan ve 1050'de Zoi'nin ve 1058'de IX. Konstantinos'un ölümünden sonra, Theodora, iki yıllık bir süre için tek başına hüküm sürdü. Onu, beceriksizliği nedeni ile askerî aristokrasi tarafından yedi ay içinde tahttan indirilen VI. Mihail takip ettikten sonra, nihayet, iktidar kahraman ve çalışkan İsaakios Komninos'un eline geçti. Ne var ki, ancak iki yıl kadar (1057-1059) hüküm sürdükten sonra, iktidarı değersiz varisi X. Konstantinos'a (1059-1067) bıraktı, ve ondan sonra da, Diogenis Romanos tahta çıktı.

Gayet tabii, İsaakios Komninos ile Diogenis'i hesaba katmadığımızda, II. Vasilios'un ölümünden sonra tahta çıkmış bulunan sözünü ettiğimiz liderlerden hiçbirinin Fokas veya Çimikçis veyahut II. Vasilios ile en ufak bir benzerliği yoktu. İster erkek isterse kadın olsun, tümü ya tamamen beceriksiz ve ahlâksız idiler, ya da, hiç olmazsa, bu bakımdan saygın sayılmalarına imkân olmadığı söylenebilir. Ve, Bizans Devleti'nde değişim böylesine bir seyir takip etmekte iken, İslâm âleminde olaylar ile milletler ve de önderler açısından değişim tamamen farklı bir görünümde idi. İslâm âleminin hakimiyeti, İslâmiyet'in ilk ortaya çıkışında gerek dinin, gerekse büyük din devletinin bânisi olan Araplar'ın elinde olmasına karşı, yukarıda da işaret etmiş bulunduğumuz gibi Arap devletinin iç istikrarsız-

lık ve güçsüzlük göstermeye başlamasından sonra, canlılık ve zindelik dolu yeni Asyalı kavimlerin eline geçmeye başladı. Bunlar, uzun süreden beri Orta Asya'da oturan Hazar'ın berisindeki Türk kavimlerdi.

Bu kavimler, değil Yunanlılar'la, Araplar ile dahi karşılaştırıldıklarında, barbar halklardı. Buna rağmen, pekçok doğal haslete sahip idiler. Saf karakterli ve temiz davranışlı cesur insanlardı. Çok eski yıllardan beri Türk kavimleri Asya'nın derinliklerine ve Avrupa'ya yayılmış olup Batı Asya'nın en eski uygarlığının doğmasına neden olmuşlardır. Hıristiyanlığın ve ondan altı yüzyıl sonra İslâmiyet'in ortaya çıkışlarından önce bu kavimler putperest oldukları gibi, İslâmiyet'in doğuşundan sonra da asırlarca bu dinlerini korumuşlardır.

Bu kavimlerin Macarlar, Paçikanlar, Kumanlar ve, tümünden önce, sonradan Slavlaşmış Bulgarlar gibi akıncı olarak Avrupa'ya girenler, bir süre sonra Hıristiyan dinini kabul etmiş oldular. İşaret etmek isteriz ki, Bulgarlar'ın esasında Türk olarak kabul edilmeleri gerekli ise de, bunlar, Türk ırkından çok aşağıda bulunan Tatar-Moğol soyuna aittirler. Buna mukabil, Türk kavimlerinden Asya'da kalmış bulunanlar 10. ve 11. yüzyıl sonlarına kadar kendi öz Şaman dinlerini devam ettirdiler. Ancak, Türk kavimlerinin tümünün Müslüman olmadıklarını ve, Macarlar'da olduğu gibi, bugün dahi, Hıristiyan olanlarına rastlandığını vurgulamak gerekir. Ayrıca, Bizans'taki Yunanlılar'ın, o zamana kadar yalnızca Şamanist Türkler ile temas halinde olmalarına karşın, 11. asrın ortaları ve sonlarına doğru Müslüman Türkler ile de ilişkilere geçtiklerinin bilinmesi gerek. Ve, her ne kadar Müsluman Turkler

ile olan ilişkileri düşmanca iseler de, Şamanlar ile olanlar dost ve müttefik bir hava taşımaktalardı. Orta Asya'da ve Hazar Denizi'nin sahillerinde oturan Şaman Türkler, 6. yüzyılın sonlarında I. Justinianos, II. Justinianos, II. Tiberios ve Mavrikios zamanında Bizanslılar ile dost olmuşlardır; bu dostluk ve ittifakın nedeni de, İranlılar ile Pers Devleti'nin her iki tarafın ortak düşmanı olması idi. Böylece, biraz yukarıda sözünü ettiğimiz Bizans imparatorları Pers kralı I. Horsoy'a ve tahtının varisine karşı kesin bir zafer kazanmışlardır; hatta Heraklios, biraz sonra Horsoy'a karşı giriştiği büyük seferinde, ordusunda, müttefik olarak, bir Türk birliğini de bulunduruyordu.

Diogenis Romanos'un zamanına kadar Moldavya, Bessarabya ve de Güney Rusya'da Şamanist Türkler bulunmakta oldukları gibi, bunlar, farklı dinli ırkdaşlarına karşı Romanos'un başlattığı seferlerdeki orduda görev almışlardır. Uzlar ve Kumanlar gibi Türk kavimleri de, bir süre sonra, Hıristiyan halklarla kaynaşmış oldular.

7 yüzyılda İran Devleti yıkılıp Arap İslâm Devleti Hazar Denizi'ne kadar yayıldığında, İslâmiyet de Asya'ya gelip oradaki Türk halkları ile doğrudan doğruya temasa geçti. İşaret edilmesi gerekir ki, bu yeni dinin o halklar arasına yayılması çok yavaş olmuştur. 8. ve 9. asırda bu boyların ancak birkaçı İslâm'ı kabul etmiş olmalarına karşın, çoğu, 10. asra kadar Şamanizm'e bağlı kaldılar. Ancak 10. asrın sonları ile 11. asrın başlarındadır ki, pekçok Türk boyu İslâmiyet'i kabul ederek, esasında özgür olmalarına rağmen, duygusal olarak Arap Halife ile onun Bağdat'taki merkezini en üst

merci olarak kabul eden yeni Türk-İslâm devletlerini kurmuş oldular.

Muhammed'in varisi ve vekili olarak, geçen asırlarda, tüm İslâm dünyasının ve özellikle Arap devletlerinin dinî ve idarî mutlak hakimi olup Bağdat'ı başkent olarak kullanan Halife'nin, nazarî olarak en üst idarî âmir olduğu kabul edilse dahi, gerçekte gücü kalmamıştı. İçinde bulunduğu politik ve askerî güçsüzlük nedeni ile, kendi unvanına saygı göstererek, onun namına hükmedecek güçlü askerî yöneticilerin koruma ve desteklerine muhtaçtı. Böylece, yavaş yavaş, Halife'nin müsaadesi ile ve onun vekilleri sıfatı ile, tüm güçlerini, ilk kudretli İslâm devleti olan ve adını onun ilk kurucusu ve de ilk hükümdarı olan Selçuk'tan alıp 9. yüzyıl ortalarına doğru Orta Asya'da kurulan Selçuklu Devleti'nde birleştirdiler.

4
Selçuk Türkleri ve Devletleri

Selçuklular 10. yüzyılın sonları ile 11. yüzyılın başlarında Türkistan'dan hareket ile bugünkü Buhara ve İran'a geçmişler ve orada İslâm dinini kabul ile, kısa bir zamanda, sözü edilen bölgelere yayılan devletlerini kurmuş oldular. Bu devletin sınırları, biraz sonra, Halifeliğin başkentine kadar uzanmıştır.

Büyük hükümdar Tuğrul Bey, Selçuk Devleti'ni büyütüp güçlendirdi. Tuğrul Bey, Bizanslılar'la Ermeni-İran hudutlarında çarpışıp (1048-1049), onları yenen ilk Türk-İslâm hükümdarıdır. Bu suretle, bu olay, hükümdarın ve onun milletinin şaşaasını ve etkinliğini yüceltmiştir. Biraz sonra (1050), Halifeliğin merkezi de olan kutsal İslâm devletinin kapıları da, hiçbir güçlükle karşılaşmadan kendisine açılmış olmakla, başta Selçuklular'ın basit bir beyi iken sultan sıfatını kazanarak, Halife devletinin başına geçmiş ve Halife'den (Do-

(Doğu'nun ve Batı'nın kralı) şeklindeki yeni şerefli unvanı da almıştır. Bu olaylarla birlikte Müslüman Asya'nın hakimiyeti Selçuk Türkleri'ne ve onların hükümdarlarına, yani, gerçekte, tüm İslâm devleti Araplar'dan Türkler'in eline geçmiş oldu.

Bu durum değişikliği, İslâm âlemine yeni güç ve canlılık kazandırarak, Türk ırkı Asya'da, Cermen ırkının Avrupa'nın Hıristiyan âlemi için oynamış olduğu aynı rolü oynamıştır. Yani, Yunan-Roma dünyasından Hıristiyanlığı alan barbar ve fakat fizikî ve manevî açıdan güçlü ve hayat dolu Alman halkları nasıl Hıristiyan dünyasına yeni bir güç ve canlılık vermişlerse, aynı şekilde, Türkler de Araplar'dan İslâmiyet'i alarak ona zindelik, fiziksel güç ve ahlâkî yücelik ve aynı zamanda bilhassa Hıristiyan halklarına yönelik savaş heyecanı ve atılımı aşılamışlardır. İslâmiyet'in tüm dünyaya yönelik hükümranlık ve Müslüman olmayan devletlere karşı kutsal cihad çağrıları ile bütün dünyanın İslâm hakimiyeti altına girmesi hususundaki beklentiler, daha da canlanarak, o zamandan beri büyük Türk önderlerinin politikalarının temel programlarını oluşturmuşlardır.

O zamandan beri İslâm dünyası değişti, ve Arap olmaktan çıkarak Türk bir görünüm kazandı; aşağı yukarı tüm Asya'nın ve sonradan Türk Mameluk hükümdarlığı altındaki Mısır'daki Arap halklarının çoğunluğu da, yeni gelen fatihlerin hakimiyeti altına girdiler. İşte bu yeni güç, yeniden Hıristiyanlığa karşı ayaklandı. Kolayca anlaşılıyor ki, gene de Bizans Devleti ve halkı bu yeni saldırının ilk darbelerinin hedefi oldu. Son durum, Bizans'ın özellikle coğrafi konumu-

nun sonucu olduğu gibi, onun Asya ve Avrupa arasındaki çatışmada üstlenmiş olduğu geleneksel rolüne de bağlıydı. Bu yeni savaşta düşmanlar korkunç, çok kalabalık ve yüksek fiziksel ve manevî güce sahipti. Türkler cengâver bir millet olup Tuğrul Bey ve varislerinin ordusunda kırk ile iki yüz bin atlı mevcuttu. Türkler yalnızca cesur ve kalabalık olmakla kalmıyor, aynı zamanda, onların temel ırkî vasıflarından olan kusursuz bir askerî disipline de sahip idiler. İslâm'ı yeni kabul etmiş olmalarından da kaynaklanan hınçları nedeniyle başedilemez bir atılganlık ve manevî güç göstermekte idiler. Başbuğları büyük kahraman oldukları gibi, savaş, onların tek ilgi gösterdikleri saha idi. İnançları kuvvetli Müslümanlar, Bizanslılar'a karşı savaşmayı, kendilerine cennetin kapılarını açacak kutsal ve ahlâkî bir görev olarak görüyorlardı.

Tüm bunların dışında, Selçuk Türkleri idarecilerinin Arap Halifeleri ile sonraki Osmanlı sultanlarından önemli bir farkı da, İslâm dini felsefesinden kaynaklanan derin ahlâkî kavramlar ile buna benzer diğer üstün hasletlere sahip olmaları idi. Aynı zamanda, özellikle merhamet ve dürüstlük, aristokrat olmanın verdiği hoşgörülük, nezaket ve asalet gururu ile birlikte ahlâkî alçakgönüllülük ve özellikle Tanrı nezdinde mutlak kulluk hisleri gibi genel politik ve pratik ahlâkın tüm erdemlerini karakterlerinde mezcetmişlerdi. Mutluluklarında gururlanmazlardı. Genelde tüm insanlığın ve özellikle halklar ile halk önderlerinin kaderlerine, Allah korkusu ve derin bir hüzün duygusu altında bakarlardı. Yukarıda sözünü etmiş bulunduğumuz Sultan Tuğrul Bey, ve, ondan da fazla, onun büyük va-

risi ve yeğeni olup Romanos Diogenis'in asil rakibi ve hemzamanı Alparslan böyle yüksek ahlâkî hasletlere sahip idiler.

5

Bizanslılar ile Selçuk Türkleri Arasındaki Savaşlar

Selçuk Türkleri ile Bizanslılar arasındaki ilk çatışma, söylemiş olduğumuz gibi, Konstantinupolis'te VIII. Konstantinos'un krallığı sırasında, Ermenistan hudutlarında 1048-1049 yıllarında olmuştu. O zaman Selçukîler galip gelmiş olup bu askerî zaferleri sonunda Doğu Ermenistan'ın bazı bölgelerini zaptetmişlerdi. O çatışmada, varlığı ile orduya moral, güven ve inanç verecek bir imparatorun yokluğu ve de orduyu ve savaşı sevkedecek yetenekli generallerin bulunmaması nedeniyle Bizanslılar ürkekçe savaştılar. VIII. Konstantinos'un ordu ve muharebe ile ilgisi öylesine zayıftı ki, II. Vasilios'un zamanından beri Bizans Devleti'ne tâbî olup Kafkas hudutlarını elli bin kişilik bir ordu ile savunmakla yükümlü ve Bizanslılar'ın dindaşı olan Kafkas Gürcüleri'nin bu yükümlülüklerini, devletin savunması ile ilgili olmayan işlere yönelik bir savurgan-

lık içinde sarfettiği parasal vergilendirmeye çevirmiş bulunuyordu. Doğu Ermenistan'ın bazı bölgelerinin zaptedilmesi ile yetinmeyen Selçuklular Erzurum'a kadar uzanan yıkıcı akınlarına da devam etmekte idiler.

İslâm âlemi içindeki kendisinin ve halkının itibarını yükselten bu fütuhattan sonra, Halife devletinin kendi içinde bulunduğu durumdan etkilenen Tuğrul Bey, sulh aktetmeden, Yunan Devleti aleyhindeki askerî hareketlerini durdurmuştu. Türk akıncıların geçici yağmacılık girişimleri sonucu devletin ücra köşelerinde oluşmuş ufak tefek beyliklerin dışında, Tuğrul Bey'in 1063 yılındaki ölümüne kadar, Bizans Devleti'nden herhangi bir eyalet koparılmadı.

Ancak, Tuğrul Bey'in varisi ve yeğeni Sultan Alparslan'ın döneminde (1063-1072) olaylar çok daha kötü ve yıkıcı bir seyir gösterdiler.

Alparslan'ın Selçuk Sultanı olup "Doğu ve Batı'nın kralı" unvanına sahip olduğunda, Konstantinupolis'te, aydın bir kişi olduğu kadar iç işleri idareye muktedir ve dürüst bir kimse olmasına rağmen, o sıralardaki şartlar açısından çok önemli olan savaş konularında bilgisiz ve tecrübesiz olan Konstantinos Dukas tahtta oturmakta idi. Konstantinos Dukas'ın hükümranlığı sırasında, Türk akınları, o zamana kadar tümünü işgal etmiş oldukları Ermenistan'a inhisar etmekle kalmamış, ora halkı ve memleketlerine büyük zararlar vererek Küçük Asya'nın Fırat bölgesine, Pontos'a, Gürcistan'a, Mezopotamya'ya kadar yayılmıştı. 1067'deki ölümünde Dukas, aralarında en büyüğü ve tahtın varisi olan Mihail'i üç oğluna vasi tayin ederek, iktidarı karısı Evdokia'ya bıraktı. O sıralarda Türkler Fırat'ı

geçerek Küçük Asya'ya adım atmış bulunuyordu.

O zamana kadar resmen (Roma ordusu) olarak anılan Bizans ordusu, Fırat'ın Küçük Asya kıyısındaki Malatya şehrinde konuşlandırılmıştı. Gıdasız bırakılmış ve hükümetle ilişkileri bozuk olan ordu, Ermenistan'a geçip oradaki yerli Yunan halkının yardımı ile Türkler ile çarpışma emrini aldığında, emre itaat etmeyerek, oranın savunmasını tek başına yerli halka bıraktı. Gayet tabiî, Malatya'daki Yunanlılar Fırat'ı geçerek Ermenistan toprağında Türklerle çarpışmış iseler de, nehrin yakınlarında vermiş bulundukları savaşta büyük kayıplar vererek yenildiler ve kendilerini zor belâ Malatya Kalesi'ne atabildiler. Türkler kaleye önem vermeyip onun zaptı için zaman harcamadılar; saldırılarını Küçük Asya'nın batı bölgeleri ile ortalarına kadar sürdürerek, beldenin kalbine, büyük metropol Kayseri'ye kadar ilerlediler. O zamanki vakanüvis olayları şöyle anlatıyor: "her şeyi yağmaladılar, yaktılar, yıktılar; ve, hattâ büyük ve namlı Vasilios'un kilisesine saldırdıktan sonra her şeyi, hattâ kutsal emanetleri dahi yağmaladılar; yalnızca azizin cesedine herhangi bir zarar veremediler; çünkü etrafı çok iyi tahkim edilmiş olup güçlü binalarla çevrelenmişti; ancak, dehlizlere açılan ve altın, inci ve değerli taşlarla bezenmiş olan kapıları alıp götürdüler; geride kıymetli tek bir şeyi bırakmadılar, gaspettiler ve Kayseri halkının birçoğunu kılıçtan geçirdiler."

Kayseri ile geri kalan Kappadokya'da bütün bunları yaptıktan sonra, Kilikya'ya doğru ilerlediler. Geçtikleri her yerden birçok ganimet ve esir alarak ve arkalarında yıkıntılar bırakarak, Kappadokya ile Kilikya arasın-

daki Toros geçitlerini hiçbir mukavemet ile karşılaşmadan aştılar. Sonraları, oralarda da aynı şeyleri yapmak üzere Suriye'ye gittiler.

1067'de Asya'da bütün bunlar olup biterken, Bizans Devleti'nin iktidar ve idaresi, o sıralarda Konstantinopolis'in yüksek aristokrasisindeki birçok kadın gibi Homeros'u tahsil etmiş bir aydın olmasına karşın, idare kabiliyetinden âciz olduğu gibi, etrafında politik ve askerî tecrübesi olan danışmanlardan da yoksun bir kadının ellerinde bulunuyordu. İşaret etmek isteriz ki, o sıralarda dahi, Bizans'ta böylesine tecrübe ve bilgiye sahip kişiler eksik değildi. İmparatoriçe ile birlikte hükmetmekte olan ve eski kral tarafından Büyük Sezar, yani imparatordan sonra gelen en büyük rütbeli olarak ilân edilmiş bulunan İoannis Dukas beceriksiz ve dar görüşlü olduğu kadar geçimsiz ve dedikoducu bir kimse idi.

Yunanlı Bizans Devleti'nde, o kritik yıllarda, iktidar ve yöneticiler böyle bir durumda bulunurken, düşman hükümdarın kimliği ve kişiliği ne idi?

İsmi gibi arslan yürekli olan Selçuk hükümdarı Alparslan, Orta Asya'da Çin ve Hindistan hudutlarından Küçük Asya ve Filistin'e kadar uzanan devleti, amcası Tuğrul Bey'den miras almıştı. Ancak, belirtmek gerekir ki, gerçek kudreti, hükmetmekte bulunduğu memleketin uçsuz bucaksızlığı ile sınırlı kalmayıp, Halife devletinin, yani Asya'daki tüm İslâm dünyasının başbuğu olmasının vermiş bulunduğu manevî güçten geliyordu. Bunun dışında, başkomutan olarak, aynı ırktan gelen ve birbirleriyle kaynaşmış, bedenen ve manen güçlü ve disiplinli yüzbinlerce piyade ve süvari or-

dusuna komuta etmekte idi.

Alparslan, ölüme meydan okuyarak savaşın ilk hattında kendisini atmaktan çekinmeyen sadece cesur bir savaşçı olmayıp, karakter asaleti ve Allah korkusu ile savaş kahramanlığını kişiliğinde birleştiren homerik kahramanlar cinsinden güçlü serhat cengâveri ve ahlâk dolu bir kraldı da. Her ne kadar Müslüman idi ise de, genel ahlâk açısından, Konstantinupolis'teki hemzaman pekçok Hıristiyan hükümdardan çok üstündü. Zira, beklenen ahlâk üstünlüklerini taşımayan bir kimsenin Hıristiyan olması ne ifade eder ki? Ve, işte şimdi, olaylardan, hayatında İslâm ahlâkını gerçek anlamda ciddiyetle uygulayan bir Müslüman'ın, Hıristiyan ahlâk kaidelerine saygı duymayan bir Hıristiyan'dan çok daha yüksek bir ahlâk seviyesinde bulunabileceği kanıtlanmış bulunuyor.

Vurgulanması gerekir ki, Alparslan'ın eğitimi sadece Kur'an ahlâkı ile sınırlanmış değildi. Ahlâkı, her ne kadar genel İslâm inancına dayanmakta ise de, esasında, çok daha geniş ve derin felsefî bir içeriğe sahipti. Hükümdar olarak yaptıklarının sorumluluğunu taşıma açısından, özellikle bu husus kendisini belli ediyordu.

İşte bu ahlâkî kavramların perspektifi altında, Selçuk hükümdarı, bir Müslüman olarak, nihaî gayesinin, dünyada ilâhî kudretin, yani İslâm devletinin yayılması olduğuna inanıyordu. Tüm yaptıklarında, daima iktidar gücünün insana, hâkim olmanın cazibesi ile körleşmeden ve şaşırmadan ilâhî emirler istikametinde adalet, iman, insaniyet ve âlicenaplık hisleri ile hükmetmek ve idare etmek için Allah tarafından verilmiş olduğu inancı kendisini gösteriyordu. Kendisi, da-

ima, tüm zafer ve başarılarının kendisinin olmayıp O'nun eseri olduğuna inanıyor ve, böbürleneceğine, en kudretli insanın O'nun önündeki hiçliğini düşünerek, bir hükümdar için, mağlûplar önünde âlicenap davranmanın en önemli bir vasıf olduğunu biliyordu.

Bu sultanın hayatı ile ilgili anlatılan pekçok olay, kendisinin bu hususlaki manevî eğitimini aksettirmektedir. İleride, Bizans İmparatoru'nu esir aldığında ona nasıl davranmış olduğunu göreceğiz. Şimdi burada, bu büyük adamın yaşamının son anlarına ait bazı karakteristik olaylardan sözetmek istiyoruz. 1072'de dedelerinin toprağı Türkistan'ı fethe kalktığında, bir kalede, yöre hükümranı Yusuf'tan büyük bir mukavemet ile karşılaştı. Sonunda kale düştü ve Yusuf'u Sultan'ın otağına götürdüler. Akdeniz'den Kafkaslar'a ve Hindistan'a kadar hükmeden ve geri kalan Asya'da her isteği kanun olarak kabul edilen, bin iki yüz hükümran ve prensi tahtının önünde hizmetçi olarak tutturan ve sancağının önüne iki yüz bin süvariyi resm-i geçit ettiren, sefer sırasında nehrin üstüne kurdurduğu köprüden askerinin ancak koca otuz iki günde geçebildiği Alparslan, küçük kalenin kahraman savunucusunu önünde gördüğünde, bir an için hükümdarlık alçakgönüllülüğünün ahlâkî gereklerini unutarak, göstermiş bulunduğu kahramanlığı nedeni ile küçük düşmanını kutlayacağına, hiçbir şeye yaramamış bu inatçı karşı koyması nedeni ile, ona, aşağılatıcı sözlerle hakarette bulunmuş. Korkusuz esir, vermiş bulunduğu gözüpek cevabı ve gösterdiği pervasız davranışı ile hükümdarı öylesine kızdırdı ki, onun ağır bir şekilde cezalandırılmasını istedi. Bunun üzerine, her şeyi göze alan esir,

hükümdarın kendisi ile çevresindeki koruyucularının karşı koymalarına rağmen, elbiselerinin altında saklamış bulunduğu silâhı çekti ve tahta hücum ederek Alparslan'ı öldürücü bir şekilde yaraladı. Ağır yaralı hükümdarın ağzından çıkan son sözler bunlar oldu: "Gençliğimde bana, Tanrı'nın önünde daima alçakgönüllü olmam, gücüm nedeni ile böbürlenmemem ve de en ufak düşmanımı küçümsememem gibi çok önemli bir şey öğretilmişti. Şimdi, bu çok önemli dersi unutmuş olduğum için hakettiğim cezayı buldum. Dün öylesine yüce bir güce sahiptim ki, ordumun sayılamayacak kadar büyüklüğü ile kahramanlığını ve de bağlılığını ve düzenini görüyor ve kendime tüm dünyanın kralı ve de tüm savaşçılar arasında en kudretli ve azametli olduğumu söylüyor, kimsenin bana hiçbir şey yapamayacağını tekrarlıyordum. Bunun için de, Tanrı, kudretimin zavallılığını bana göstermesi için, bu zavallı ve değersiz adam vasıtasıyla beni bulunduğum o yüksek mevkiden en aşağılara devirdi. Bu nedenle, günahlarımı affetmesi ve bana şefaatini göstermesi için O'na sığınıyorum." Sonra, Meru'daki mezarına bu sözleri kazımalarını emretti: "Alparslan'ın şanının göklere vardığını gören siz insanlar, onu toprağın altında gömülü görmeniz için Meru'ya geliniz."

Diogenis'in rakibi bu Müslüman Türk hükümdarı işte böylesine ahlâkî karakter ve eğitime sahipti. Fakat böylesine bir ahlâk anlayışı ile tahta oturan ne yalnız kendisi ve de kraliyet çevresindeki diğer hükümranları idi; hükümdarların etrafında, onlardan da üstün manevî eğitim almış geniş bir müşavir ve vezir çevresi bulunuyordu. 10. ve 11. yüzyılda Müslüman Orta Asya,

Asya uygarlığının zirvesinde bulunarak, temsil etmekte bulunduğu dünyanın en büyük şair, filozof, edebiyatçı, matematikçi ve âlimini yetiştirmişti. Kendisinden önceki Tuğrul Bey ile sonraki Melik Şah'ta da olduğu gibi, Alparslan'ın çevresinde o zamanki Müslüman Asya'nın tüm bilgisi ile dolu geniş bir vezir ve müşavir heyeti mevcuttu. Alparslan ile oğlunun devresinde Halife devletinin başveziri olarak Hacı Rostan ismi ile de bilinen ve başta Bağdat olmak üzere sonraları çaptan düşmüş birçok şehirde pekçok okul açmış olan bilge Nizam-ül-Mülk bulunmakta idi. Bağdat'ta Nizamiye namı ile anılan bir akademiyi kurmuş olup 1079'da astronomi ilmine uygun olarak ve tam bir bilimsellikle İslâmî takvimi düzeltmiş, ve, o zamana kadar görülmemiş genişlikteki bir İslâm âlimleri toplantısında Halife tarafından bilgin, âdil ve Halifelik devletinin idarecisi olarak ilân edilmiştir.

1067'de Selçuk Devleti'ni böyle bir kıratta hükümdar ve vezirler idare etmekte iken, Konstantinupolis'te en üst hakimiyet Evdokia ile onun reşit olmayan çocuklarının ve özellikle Sezar İoannis Dukas'ın ellerinde idi. Eyaletler ve bilhassa Asya topraklarında yaşayan halk Selçuk saldırıları ve de dahilî kötü idareden yakınıyordu. Küçük Asya, Pontos ve Kappadokya'dan yarımadanın batısındaki Frigya'ya kadar uzanmış bulunan Türkler'in eline düşme tehlikesi ile karşı karşıya idi. Küçük Asya ile birlikte devletin kendisi de aynı tehlike altında bulunuyordu. Bu durum ise, Konstantinupolis'te gayet iyi biliniyordu. O zamanın Ökümenik Patrik'i, devlet idaresinin bir süre daha bir kadın ile çocukların elinde bırakıldığında, kısa bir zaman için-

de, sadece uzak eyaletler değil ve fakat başkentin yakınlarında bulunanların da elden çıkacağını söylüyordu. Bu fikri, Nikiforos Çimikcis ile Vasilios zamanından beri ayakta duran askerî aristokrasi de paylaşıyordu. Konstantinupolis'teki genel kanı, devletin idaresinin, onu güç ile eline alıp özellikle orduyu nizama sokacak ve yüksek moral ile savaş ve zaferlere sevkedecek bir erkeğin eline geçmesinin gerektiği istikametinde idi. Gerek o sıralarda hüküm süren ortam ve olaylar, gerekse mukadderat açısından, Romanos Diogenis "ihtiyaçların gerektirdiği" insandı.

6

Diogenis Romanos'un Tahta Çıkışı

Diogenis Romanos Kappadokyalı ve, o devrin bir vakanüvisinin ifadesine göre de, "şerefli ve kahramanlığı ile tanınmış bir soydan" gelmekte idi. Özellikle 10. ve 11. yüzyıllarda devlete pekçok namlı asker yetiştirmiş bir aileye mensuptu. Babasının imparator III. Romanos'un kızkardeşinin damadı olması nedeniyle, kraliyet ailesinden gelmekte idi; ve, Romanos adını, dedesinin kardeşi III. Romanos'tan almış olması da olasıdır.

Diogenis Romanos'un doğum tarihi bilinmemekle birlikte, kraliçe Evdokia ilė evlenmesi sonucu 1068'de tahta çıkmış olduğu kesindir. O sıralarda erkekliğinin zirvesinde olup yakışıklı ve asil bir görünüme sahipti. İmparatorluk ailesi ile akrabalığı nedeni ile, babası Diogenis bir darbe ile tahta çıkmaya kalkışmış ise de, planlarının açığa çıkarılması sonunda intihar etmişti. Ne var ki, bu olay, sahip olduğu fiziksel ve manevî nite-

likleri sayesinde Romanos'un tahta çıkmasına engel olmadı. İmparator Konstantinos Dukas zamanında kendisine Batı Bulgaristan'da Sofya yakınlarındaki önemli Sardis bölgesinin valiliği verilmiş olmakla (dük) unvanını da almış bulunuyordu. Bu bölge, Tuna'nın berisindeki kuzeydeki ve de Sırbistan ile Macaristan taraflarındaki batıdaki barbarların sürekli saldırılarının tehdidi altında bulunuyordu. Bu görevde bulunduğu sürece çok önemli askerî başarılar elde etti. Eyaletine giriştikleri saldırıda, Tuna'nın berisindeki Peçenekler tam bir hezimete uğradılar. Boğazlanmış düşmanın başları ile birlikte, esir aldıklarını Konstantinupolis'teki krala gönderdi. Başarıları üzerine, imparator Dukas "bu unvan bir lütuf değildir, Diogenis; başarılarının bir karşılığıdır" sözleri ile kendisine (büyük vestarhis) ve (saray erkânı başkanı) unvanlarını verdi. 1067'de imparatorun ölümü üzerine, o sıralarda Sofya'da bulunan Diogenis, ya babasının taht üzerindeki iddialarını tekrarlayarak, veyahut da -ki, bu, daha da akla yakın gelmektedir- Evdokia'nın göstermekte bulunduğu idare tarzının devleti yokoluşa sürüklediğini görmesi üzerine, iktidarı ele geçirmeyi tasarladı. Kendisine yapılan ihbar üzerine Diogenis'in tasarılarından haberi olan kraliçe, tutuklanmasını emretti. Suikast sanığı olarak hüküm giymiş, ve, kraliçenin başkanlık edeceği en üst kraliyet mahkemesince, verilmiş hükmün tasdikine kadar tutuklu kalması kararlaştırılmıştı.

Fakat, en üst kraliyet mahkemesi önüne çıktığında öylesine bir etki yaptı ki! Zamanın vakanüvisleri, olanlar hakkında "yalnız hiç kimsede bulunmayan bedensel gücü açısından değil, ve fakat gösterişi ve yakı-

şıklılığı ile, başta kraliçe olmak üzere herkesi etkilemiş ve kendisine karşı bir sempati duyurtarak, durumu nedeni ile orada bulunanların tümüne üzüntüye neden olmuştu; kraliçe, belki de ona aşık da olmuştur; bu hususta kat'i bir şey söyleyemem; ancak, ceza verilmesi beklenirken, af edilmiştir" ibaresini kullanmaktadırlar. Bu suretle ithamdan kurtulmuş, ve büyük bir ihtimal ile hayatının geri kalan kısmını sade bir vatandaş olarak geçirmek üzere memleketi Kappadokya'ya doğru yola koyulmuştu ki, daha yolda iken, kraliçe onu başkente geri çağırarak, kendisine general ve başkomutan vazifelerini vermiştir. Kendisine verilmiş bulunan bu yüksek unvanlar, bir başlangıçtan başka bir şey değildi; zira, bir süre sonra, kraliçe ile birlikte hüküm sürmek üzere kendisi de tahta çıkacaktı.

Tüm memlekette ve özellikle başkentte, genel kanının, olayların ve şartların manasını kavrayacak bir erkeğin iktidara sahip olması istikametinde olmasına karşın, bunun, krallık sıfatının Evdokia ile çocuklarından geri alınması anlamını da taşımadığı açıktı. Evdokia, esasında, çocuklarının ve özellikle idare etme yetkisine sahip olan iki oğlunun vasisi ve naibi idi. Demek oluyor ki, her ne kadar imparatoriçe gibi hükmetmekte ise de, esasta, kraliçe değildi. Köklerini Roma İmparatorluğu'ndan almış bulunduğuna göre, Bizans Devleti'nde en üst düzey devlet işlev ve iktidarının askerî mahiyette olduğu kabul edilmekte idi. Bu nedenle de, bunu yasaklayan herhangi bir kanun olmamakla beraber, tahta kadınların çıkmaları usulden değildi.

450'de Pulheria, 780'de İrini, 842'de Theodora'da ol-

duğu gibi, tahta kadınların çıkışlarında kral yerine naib veya vasilerin hüküm sürdüğünü ve 10. yüzyıldan beri de, taht üzerindeki veraset haklarının, bazen, kadınlara da geçmeye başladığını görmekteyiz. Ancak, doğal veraset hakkına gösterilen saygı ile yüksek iktidarın pratik karakteri ve ihtiyaçların uyuşması açısından, imparatorluk tahtını tevarüs eden kadınlar ile çocuklarının vesayetini ellerinde bulunduran ana kraliçelerin, kral olmaya lâyık ve gerekli tavsiyelerde bulunabilecek erkeklerle evlenmeleri usulü ihdas edilmişti; ancak, bu durum, kral çocuklarının haklarına tecavüz edilmesine imkân vermiyordu.

Böylece, 450'de çocuksuz ölen kardeşi Theodoros'tan sonra Pulheria, iktidarın tek tabiî varisi olarak kalmış ise de, sırf hükmedebilmesi için cesur general Markianos ile evlenmişti. Keza, I. Leon'un kızı ve II. Leon'un annesi Ariadni, 471'de, kendisi ile aynı haklara sahip gerçek bir imparator olarak kocası Zinon'u, ve onun ölümünden sonra da, aynı şartlar ve haklar ile yeniden evlenerek I. Anastasios'u tahta geçirmiştir. Tüm bunlar, aynen, 963'te kraliçe Theofano ile sonraları imparator olmuş general Nikiforos Fokas ile tekrarlanmıştır. Zoi ve Theodora da, Zoi'nin kocaları olan diğer erkeklerle birlikte tahta oturmuşlardır.

Anlaşılıyor ki, Evdokia'nın, küçük prenslerin haklarının muhafaza edilmesi şartıyla, tahtı paylaşmak üzere, Diogenis ile evlenme planı Bizans Devleti tarihinde ne ilk ne de alışılmamış bir durumu oluşturuyordu. Ama, şimdi anlatacağımız nedenlerle, bazı zorluklar ile karşılanmıştı.

Konstantinos Dukas, ölümünde, dul karısının yeni-

den evlenmemesini, ancak, çocukları ile birlikte tahtı tevarüs etmesini şart koşmuştu. Evdokia, bu hususta yeminli taahhütnamesini yazılı olarak imparatora vermiş, o da, Evdokia'nın ilerideki bir evlenme girişimine, tahttaki tüm haklarının iptal edilmesi yaptırımı ile mani olması için, evrakı, saklamak üzere, Patrik İoannis'e vermişti. Ne var ki, Evdokia, gayet ince bazı ayarlamalarla, Patriği ve bilhassa filozof Mihail Psellos olmak üzere bazı kişileri kendi tarafına çeldi, ve, Senato'nun muvafakati ile, Patrik evrakı Evdokia'ya geri verdi. Böylece, Evdokia, tüm engellerden kurtularak planını tatbikata geçirmeye başladı. En büyük oğlu Mihail kendisi ile aynı fikirde idi; kocasının kardeşi olan Sezar Ioannis Dukas, esasında, yeni damada yakınlık görmemekle beraber, istemeyerek de olsa, muvafakatini verdi. 1068 yılının 1 Ocak gecesinde Diogenis saraya gi.di, Evdokia ile evlendi, ve IV. Romanos ismi ile kral ilân edildi.

7

Romanos Diogenis'in Kral-Alparslan'a Karşı Seferleri

Diogenis artık tahta çıkmıştı. Ne var ki, çok kısa zamanda, kendisini yalnız kocası olarak kabul edip devlet idaresini ellerinde tutmasını isteyen Evdokia'nın arzuladığı şekilde hükmetmesini düşünmediğini gösterdi. Evdokia, Diogenis'i sadece mutlak tehlikeden kurtarmakla kalmayıp onu böylesine büyük bir makama yükseltmekle, böyle bir hakka sahip olacağını sanıyordu. Tam tersine, Diogenis, özellikle devletin Asya'dan gelen büyük bir tehdit altında bulunduğu bu sıralarda, görevlerinin ne olduğunu çok iyi biliyordu. İkametgâhı olarak, saray ve de başkentten ziyade, ordugâh ile savaş meydanlarını yeğliyordu.

Bu nedenle general-imparator olarak en üst gücü eline alır almaz, hemen sefere çıkarak, başkomutan çadırını Boğaziçi'nin Asya kıyısında kurdurdu.

Şimdiye kadar söylemiş olduklarımızdan, o seferin

taşımakta olduğu büyük önem kolayca anlaşılır. Alparslan gibi bir hükümdara karşı girişilmiş bir savaş olup, devletin Asya eyaletlerinin yarını buna bağlanmış bulunuyordu. Sefer başladığında, "bir kısmı tamamen ümitsiz oldukları gibi, geri kalanlar da ümitlerini kaybetmeye başlamışlardı" şeklinde zamanın vakanüvisi tarafından tanımlanan doğu eyaletleri halklarının davranışları dostça değildi. Kral, büyük ve savaşmaya hazır bir orduya sahip olmadığı gibi, böyle bir orduyu elde etmesi de beklenemezdi. Elinde mevcut küçük ordunun da silâh, at ve mühimmat açısından eksiklikleri çoktu. Frigya'da, emri üzerine toplanmış bulunan da, herhangi bir vatanseverlik hissine sahip olmayan disiplinsiz, düzensiz toplama bir sürüden başka bir şey değildi. Avrupalı olan Makedonlar ile Asyalı Kappadokyalılar ve Frigyalılar'dan başka Bulgarlar'a, Frenk ve Normand paralı askerlere ve de Tuna'nın ötesindeki Moldavya'dan gelen putatapan Türkler'e de rastlanırdı.

Diogenis'ten önce askerî konulara ne kadar az önem verildiğini gösterircesine, alelacele tüm hazırlıklar tamamlandı. Zamanın vakanüvisi "uzun süreden beri kimsenin ilgilenmemesi nedeniyle ordunun eski gücünü kazanması çok güçtü" ifadesini kullanmaktadır. Frigyalı diğer bir vakanüvis ise, "burada çok tuhaf bir durum ile karşılanabilirdi; Roma'nın dillere destan savunucuları ile Doğu ve Batı'nın fetihlerinden, sefalet ve fakirlikten çökmüş birkaç kişi, geri kalmıştı; destanlara konu olmuş eski devirlerdeki zırh, kılıç ve savaş mühimmatından yoksun, sulh zamanında imiş gibi demir süngü ve oraklar kullanmakta idiler; askerî açıdan tamamen hazırlıksız ve de süvariden yoksun

olmakla zayıf ve ürkek bir görünümde idiler; sancakları kirlenmişti... tüm bunları gören halk, Romalı ordugâhın, eski ününden nelere düştüğünü görmekle üzüntüsünden kahroluyordu" demektedir.

Böylesine bir ordu ile, Diogenis, Büyük Selçuk sultanının yüz binlerce piyade ve mühimmattan oluşan ordusu ile çarpışmaya gidiyordu. Buna rağmen, böylesine büyük bir sorumluluk karşısında ürkmediği gibi en ufak bir tereddüt de göstermedi. Böylece, halkın kullandığı "kumandanı geyik olan bir arslan ordusundan, kumandanı arslan olan bir geyik ordusu daha iyidir" deyiminin haklılığı bir kez daha ortaya çıkmış oluyordu. Romanos Argiros'tan Mihail Stratiotikos'a kadar II. Vasilios'tan sonra gelenlerin tümü geyik yüreği taşımalarına rağmen hep arslan iddiasında idiler. Bizans ordusunun böylesine düşmesine neden hep onlardır; işte, böylece, onlar orduyu geyikler ordusu haline getirmişlerdir. Ne var ki, Bizans dünyasının karanlık ufkunda ordunun yeniden parlamasına tek bir gerçek arslanın ortaya çıkması yetmişti; Diogenis gerçekten arslan yürekli idi. Girişilen sefer, sadece genelde değil, ve fakat ufak ayrıntılarında dahi çok güçtü. Düşmanlar, sayıca çok üstün olmaları nedeni ile, ordularını ayırarak değişik yönlerde kraliyet eyaletlerine saldırıyorlardı. Çok kez, aynı anda Suriye, Kilikya, Kappadokya ve Pontos'a karşı saldırdıkları görülüyordu. Kralın, aynı anda her yerde bulunması gerekiyordu.

Başta, Kilikya'ya girerek, oralara yüklenmekte olan Türkler'i durdurmayı düşünüyordu. Fakat, aynı zamanda, Türkler'in Pontos'tan Ermenistan'a girdikleri-

ni, beklenmedik bir şekilde Neokesaria ile diğer şehirleri fethettiklerini, pekçok tutsak ve ganimet elde ettiklerini öğrendi. Bu haber, güneyden kuzeye yönelmesine neden oldu. Pontos Sıvası'na vardığında, Sezar İoannis Dukas'ın büyük oğlu Andronikos Dukas'ın kumandasında büyük bir ordu bıraktı. Kendisi de, ordusunun en iyi kısmını beraberinde alarak, Türkler'i takip etmek ve geri çekilme yollarını kesmek üzere, dağları ve de ıssız yolları aşarak Küçük Asya'nın içlerine doğru yürüdü. Ve beklenmedik bir anda onlara öylesine saldırdı ki, paniğe kapılarak, almış oldukları tüm ganimet ile yeniden hürriyetlerine kavuşan Hıristiyan tutsakları geri bırakıp kaçtılar. Böylece Toros ve Fırat arasında kalan eyaletler Türk hücumlarından kurtulmuş oldular. Sonra da, Kappadokya ile Kilikya arasındaki Kilikya Torosları'na dönerek oradaki Türk saldırı ordularını uzaklaştırdıktan sonra, kral, Sıvas'taki merkez ordugâhına çekildi.

Bu başarılarından sonra, uzunca bir süre için, Pontos ile tüm doğu ve güney Küçük Asya, Türk saldırılarından korunmuş oldu. Kısa bir süre için ordusunu Sıvas'ta istirahat ettirdikten sonra, Diogenis yeniden doğu ve güneye döndü ve Antitoros'un vadilerinden süzülerek Fırat kıyılarındaki Malatya'ya vardı. Karşı kıyıdaki Türkler'in saldırılarının önlenmesi gayesi ile orada bir birlik bıraktıktan sonra, kendisi, Müslümanlar'ın elinde bulunan Halep'e yürümek üzere Suriye'ye geçti. Halep'i alamamasına karşın, etraftaki beldelerden birçok Müslüman tutsak aldığı gibi, halkın beslediği hayvanlardan çoğunu ganimet olarak aldı. Halep'ten Suriye'nin İerapolis'i üzerine yürüyerek

onu kuşattı ve sonuçta şehir başeğerek kendisine teslim oldu. Fakat fethedilmiş şehre girdiğinde, Müslümanlar, Suriye'nin her yönünden gruplar halinde civardaki Bizans ordusuna saldırarak onu mağlup ettiler. Ayrıca, şehrin dışında konuşlanmış olan Diogenis'in ordusunun geri kalan kısmı, hücuma uğrayan arkadaşlarının yardımına koşmadı. Ne var ki, olanları öğrenen kral kendi maiyetiyle İerapolis'ten çıktığında, o zamana kadar galip olan düşman geri çekildi. Fakat, kısa bir süre sonra Bizans ordusu yeniden çok kötü bir duruma geçti; zira, Suriye ve Halep'teki Müslüman hükümranlar kralın mağlup olduğunu duyar duymaz, onu kuşatıp esir almanın fırsatı doğduğunu düşünerek yeniden saldırıya geçtiler. Tüm bu olup bitenlere, durumu çok kötü olarak gösteren dedikodunun etkisi de az olmamıştır.

Gerçekten de, biraz sonra, kralın ordugâhı çember altına alındı. Fakat, o, küçük ordusunun başına geçerek, kendisinden sayıca çok yüksek olan düşman ordusuna saldırdı; böylece, az bir süre önce onu esir almayı düşünenler, kurtuluşu, yıldırım gibi koşan Arap atlarının sayesinde, kaçmakta buluyordu. Bunlardan sonra da, İerapolis'te sur inşa edilmesi için emir vererek diğer Müslüman şehirlerine saldırdı. Bunlardan birkaçını ele geçirmiş ise de, kendisinin Suriye'de bulunduğu sırada Türkler'in yeniden Fırat'ı aşarak Malatya'ya hücum ettikleri haberini aldığından, onlara herhangi bir zarar vermeden oraları bırakmak zorunda kaldı.

Diogenis'in Malatya'da bırakmış bulunduğu küçük birlik -düşman tahriklerine rağmen- savaşmaktan çe-

kinerek surun içine kapandı. Ve, düşmanlar saldırıları ile kaleyi fethetmeye çalışırlarken olup bitenleri öğrenen imparator, askerlerine cesaret örneği vermek üzere daima ilk hatta çarpışarak atılganlık ve kahramanlığı ile askerlerine güç ve de düşmanlarına korku vererek gerçek bir yıldırım gibi Suriye'den geldi. Böylece, Türkler'i geri çekilmeye mecbur bıraktı.

Malatya civarını kurtardıktan sonra yeniden Suriye'ye ve oradan da Küçük Asya'ya geçerek, ordugâhını, orta ve güney Küçük Asya'nın ortalarındaki Kilikya Kapıları denen stratejik noktada kurdu. Orada, Toroslar'ı aşmaları sırasında açlık ve sefaletten bitap düşmüş ordusunun istirahat etmesini sağladı. Fırat'ın karşı taraflarındaki Türkler kalabalık birlikler halinde nehrin bu tarafındaki bölgelere sürekli saldırılar düzenlemelerine karşın, kralın sahneye her çıkışında geri çekilmekte idiler. Fakat, kendisinin başka bir yere her gidişinde, yeniden toparlanarak saldırılarına devam ettiler; böylece, kralın Suriye'ye dönüşü ve de oradan Kilikya'ya ordugâhını kurması sıralarında yeniden Fırat'ı geçtiler. Büyük bir ordu olmaları nedeniyle, Malatya ve Samandu'daki Bizans birliklerine yüklenmeden ve bu kaleler için zaman harcamadan, güçlerine güvenerek, Küçük Asya'ya saldırılar düzenlediler. Sürekli ilerleyerek orta ve hattâ batı Küçük Asya'ya girdiler ve herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan Frigya'nın Amorion bölgesine kadar uzandılar.

Bu yeni saldırıyı öğrenir öğrenmez, Diogenis, sefaletten tam manası ile kırılmış ordusu ile Kilikya'dan Frigya'ya koştu. Bulunduğu durumda, düşman ordusu pek önemli sonuçlara varabilirdi; fakat, o zaman dahi,

Diogenis'in ortaya çıkışı, istilâcıların Küçük Asya'dan uzaklaşmalarına yetti.

Kış ilerlemiş olduğu için, kral, ordusunu daha ılıman bölgelere gönderdi. Kendisi de, 1069 yılının başlarında başkente döndü. Gayesi, harbe devam edebilmesi için gerekli hazırlıkların tamamlanmasını gerçekleştirmekti. Böylesine kısa bir süre içinde elde etmiş bulunduğu bu kadar önemli zaferler için, halk ve kraliçe, onu büyük sevinç ve sevgi tezahüratı ile karşıladılar. Konstantinupolis'te ancak iki ay kadar kaldı. Paskalya yortusunu ordusu ile beraber kutlamak için Küçük Asya'ya yeniden gidişinde herkes şaşırdı. Başkentte kaldığı kısa süre içinde, devletin imkânları oranında, savaş hazırlıklarını tamamlamıştı. Fakat, ordu öylesine kötü bir durumda idi ki, birlik ve düzenin olabilmesi için kendisinin mevcudiyeti şarttı. Yokluğunda düzen hemen bozuluyordu.

Yukarıda söylemiş olduğumuz gibi, ordu, Makedonyalı ve başta Kappadokyalı olmak üzere Küçük Asyalılar'dan oluşan çekirdeğinden başka, Bulgarlar'ı, ücretli asker olarak Frenk devleti tebaaları (Fransız ve İtalyan), Normandlar (İngiliz, Danimarkalı, İsveçli ve Norveçli) ve de Özbek (Türk putperestler) gibi pekçok barbarı da içinde barındırıyordu.

Kralın orada bulunmadığı o kısa zaman içinde, ücretli askerlerin kumandanlarından Krispino adındaki bir İtalyan, imparatorluk temsilcilerinin kendisine lâyık olduğu saygıyı göstermediklerini bahane ederek, kumandası altındaki Frenklerle isyan ederek, yöre halkını zorla vergilendirmeye ve haraca bağlamaya başladı.

1069 yılının Paskalya yortusunda, büyük vestarhis

askerî rütbesini haiz Bulgar kökenli Samuil Alufasianos, Yunan ve barbarlardan oluşan birliklerle Krispino'ya saldırmış ise de, sonunda yenildi; askerlerinden bir kısmı öldü veya esir düştü. Asya'dan haberler imparatora ulaştığında, işler bu durumda idi. Hemen Asya'ya doğru ilerledi ve Frigya'nın Eskişehir şehrine vardı. O zaman Krispino teslim olarak tüm yaptıklarından af diledi. Diogenis, şartları gözönüne alarak ve de Devlet'e eskiden vermiş bulunduğu önemli hizmetleri anımsayarak onu affetti. Frenk paralı askerleri ordusuna yeniden kabul ederek hemen Türkler'in üzerine yürüdü. Onlar, biraz önce sözünü etmiş bulunduğumuz iç savaştan faydalanarak, Küçük Asya'daki saldırılarını sürdürmüşler ve hiçbir mukavemete rastlamadan Kayseri'ye kadar ilerlemişlerdi. Orada, şehrin etrafındaki tepelere iyice mevzilenmişler ve oradan da imparatorluk kuvvetlerini vurmakta idiler. Tüm bunlara rağmen, tam bir hezimete uğradılar. İmparator, her zamanki gibi, ilk hatta çarpıştı. Savaşta Frenk paralı askerleri, imparatorun hoşgörüsünü haklı çıkarırcasına, kahramanlıkta kendilerini gösterdi. Asil soylu pekçok Türk esir düştü ve serbest bırakılmaları için para ödemeyi önerdiler. Ancak, Diogenis, hınç ve cüretlerini cezalandırmak istercesine, onların kılıçtan geçirilmelerini emretti. Bu davranışına, belki de, ordu ve bilhassa Frenkler neden oldular. Ne yazık ki, bugünkü milletlerarası insancıl kanunlar o devirlerde daha konmamıştı. Kayseri zaferinden sonra Türkler Küçük Asya'dan gittiler ve imparator, şehirden en az on beş günlük mesafede bulunan Fırat kıyılarına kadar kolaylıkla gidebildi. Nehrin kıyılarına

vardığında orduyu ikiye ayırdı. Bir kısmı, Fırat'ın ötesine geçip düşmanın büyük gücünü arayarak onun geri çekilme yollarını kapatmaya çalışan esas ordunun ardçılığını yapma görevini üstlenmek üzere General Filaretos'un kumandasında Malatya'da kaldı.

Girişilen sefer çok güçtü. En yakın bölgeleri Bizans'ın merkezinden aylarca yol uzaklığında bulunan bir devlete nihaî bir darbenin indirilmesi düşünülüyordu. Heraklios zamanında İranlılar'a karşı savaşlarda olduğu gibi ardarda saldırılar sonunda ilerlemekle, cephe gitgide genişliyordu. Şimdi, Konstantinupolis'in çevresindeki bölgelerden İran'a kadar uzanıyordu. Böylesine uçsuz bucaksız bir bölgede, ardında pekçok sayıdaki düşman orduları varken, ileriye doğru gerçekleştirdiği saldırılarla toprak elde etmeye çalışan herhangi bir ordunun işi çok güçtü. Bunun dışında, zafer, daima imparatorun kişisel varlığı ile gerçekleşebiliyordu. Kendisinin bulunduğu yerde zaferin kat'i olmasına karşın, kendisinin bulunmadığı yerlerde ordunun oluşmasındaki farklılıklar ile manevî yetersizlikler kendilerini belli ediyordu. İşte, böylece, İmparator Ermenistan'da ilerleyip toprak kazanırken, Türkler, arkasından Fırat'ı geçtiler ve her şeyi yıkıp yağmalayarak Küçük Asya'ya daldılar ve yarımadanın kalbine kadar ilerleyip Konya'ya vardılar. Filateros'un ordusu, karşısında Türkler'i görünce geri çekildi. Zamanın vakanüvislerinin dediği gibi, o zamanlarda Konya büyük, halkı zengin ve iyi ekonomik durumda olan bir şehirdi; ayrıca, Küçük Asya'yı katederek Bizans'ın üzerine yürüyen bir ordu için de çok önemli stratejik bir konumda bulunuyordu.

Diogenis, Filaretos'un ordusunun geri çekilmesinden haberi olduğunda Ermenistan'ın derinliklerinde bulunuyordu. Artık düşmanlara, Küçük Asya yolu tam olarak açılarak Fırat'ın berisindeki eyaletlere karşı saldırıları için hiçbir engel kalmıyordu. Diogenis, düşmanlara daima korku salarak, ordugâhını Sıvas'ta kurmak üzere Pontos'a döndü. Türkler'in Konya önlerinde bulunduğu haberini orada iken aldı ve şehri savunmak üzere hemen oraya koştu. Ancak, artık çok geç idi. Ereğli'ye vardığında Konya'nın düştüğünü ve Kilikya'nın tehdit altında bulunduğunu öğrendi. Ordunun bir bölümünü, düşmanla karşılaşmak üzere, Ermeni asıllı Antakya dükü Haçadur'un kumandası altında oraya yolladı. Bu çevirme hareketi sonunda, düşmanın arkasında imparator, sağında ve solunda Haçadur'un kumandasındaki ordunun yardımcı kuvveti ve önünde de deniz bulunacaktı. Fakat, Kilikya bölgesine vardıklarında, Ermeni hücumuna uğramış olan Türkler'in, elde etmiş oldukları tüm ganimeti bırakarak çekip gittiklerini öğrendi. Bu suretle, kurmuş olduğu mahvedici tuzaktan Türkler'in kurtulmuş olmaları nedeni ile çok üzüldü; ancak, her ne ise, Küçük Asya onların tehdidinden kurtulmuş oluyordu. Sonbahar da gelmişti.

Yeni bir saldırı seferini ayarlamak için Bizans'a döndü. Sonraki yılın (1070) ilkbaharında Diogenis ordugâha çıkmadı; ancak, Konstantinupolis'ten başkomutan olarak Manuil Komninos'u yolladı. İmparator İsaak Komninos'un (1057-1059) yeğeni olmakla büyük bir aileden gelen bu genç, en büyük politik ve saray unvanı ile taltif edilmişti. Ve imparatorun bu seçimi

boşa gitmemişti. Manuil, başkentten Kayseri'ye gitti ve orada bir süre kaldıktan sonra Pontos'a yönelerek Sıvas'ta ordugâhını kurdu.

Bu arada, Türkler, imparatorun bulunmamasından faydalanarak büyük bir kalabalık ile yeniden Küçük Asya'ya ve özellikle Sıvas'ın bulunduğu Pontos'a saldırdılar. Manuil onları uzaklaştırmaya kalkıştı ve başarılı da oldu. Ancak, onlar, aynı zamanda Suriye'ye de saldırmışlardı. Onları önlemek için, imparatorun emri ile, önemli askerî bir birlik yolladı. Anlaşıldığı gibi, düşmanlar bunu görünce, yeniden Pontos'a büyük kuvvetler ile saldırdılar. Ancak, Manuil'in hücuma geçmesi ile geri çekildiler; fakat, bu geri çekilme, onları takip etmekte olan Manuil'in ordusunu peşlerine koşturma gayesini güden bir taktik oyunundan başka bir şey değildi. Ve, Bizans kuvvetleri gruplar haline parçalanarak tedbirsizce onları kovalamakta iken, Türkler, tüm kuvvetleri ile birdenbire geri dönüp üstlerine saldırdılar ve aralarında başkomutan Manuil de olmak üzere pekçok esir aldılar. Hattâ karargâhını ve de ordugâhını zaptettiler. Bu korkunç felâket, onlara orta ve batı Küçük Asya yollarını açmış oldu. Pontos ile Kappadokya, Likaonia ve de Frigya'nın büyük bir kısmı işgal edildi. Hattâ, İzmir'den birkaç günlük mesafedeki Kolosses ve Hones şehirlerini de zaptettiler.

Haber, başkentte çok kötü bir hava estirdi. Diogenis hemen sefer hazırlıklarına başlamıştı. Fakat, daha hareket etmeye vakit bulmadan, Manuil, kendisini esir almış bulunan Türk komutanı ile çıkageldi. Büyük ve beklenmedik bir neşe ve mutluluk herkesi sardı. Türk komutan Sultan'ın gadrine uğramış ve, kendisini tev-

kif edecek birlik daha yolda iken, Bizanslılar'a teslim olmayı yeğlemiş. Böylece, Manuil, Türk başkomutanı ile birlikte Konstantinupolis'e gelmiş, ve, imparator da, kendisine politik bir unvan vermek suretiyle onu onurlandırmış.

8
Diogenis'in Son Seferi

Diogenis'in Konstantinupolis'i bırakıp üç sırakürekli kraliyet teknesi ile Asya'ya geçişi 1071 ilkbaharına rastlar. Bu seferin trajik bir şekilde sonlanacağı -buna benzer tüm olaylarda olduğu gibi- imparatorun daha Boğaziçi'nin Asya kıyısına geçişi sırasında dahi gözlenmiş bazı kötü emarelerden belli olduğu, ileriki yıllarda öne sürüldü. Her şeyden önce, kralın kendi elleri ile yakalayıp Evdokia'ya göndermiş olduğu siyahımtrak bir güvercin sürekli olarak kral gemisinin etrafında dönüp dolaşmakta idi. Ayrıca, seferin başlarında, kraliyet çadırının ortadireği, hiçbir neden yokken kendiliğinden ortasından kırılıp düştü. Bu iki olay, başkentte, uğursuzluk emaresi olarak kabul edildi.

Fakat, böylesine nedenlerin, Diogenis'in manevî gücü, hırsı ve de hıncı önünde kaale alınmamış oldukları aşikârdır. Boğaziçi'nin Asya kıyısına geçer geçmez he-

men memleketin içerlerine doğru ilerledi. Yolu üstünde ortaya çıkan diğer bir tatsız olay, çevresi tarafından, gene kötü bir emare olarak değerlendirildi. Kendisi ordugâhta iken hiç sebepsiz, tüm odalar ile arabaların ve de atlar ile koşumlarının yanmalarına neden olan bir yangın çıktı. İmparator, bu tür söylentilere kulak asmaksızın, Kızılırmak'ı aşarak Kayseri'yi arkasına bıraktı ve Soğuksu denilen mevkide ordugâhını kurdu. Orada, evvelce de ikinci seferde yaptıkları gibi, gene, Frenk birlikleri başkaldırdı. O, hemen atına binerek, kendisine bağlı birliklerle asilerin üstlerine öylesine bir güç ile saldırdı ki, her biri gerçek bir erkek olan asiler de şaşırarak isyandan vazgeçip eski bağlılıklarını ilân ettiler.

Sonra ilerleyerek, daha o zamanlarda Bizanslılar'ın elinde bulunan Büyük Ermenistan'daki Erzurum'a vardı. Gayesi, seferini Midia ve İran'a kadar uzatarak, düşmana tam merkezden, bir sıra önemli ve sonuca varan kritik hücum ile saldırmak suretiyle, Selçukluların bu ardı ardına oluşan ve tehlikeli boyutlara varan akınlarına son vermekti. Yukarıda işaret etmiş bulunduğumuz gibi, girişilen sefer, pekçok yönden, fevkalâde güçtü. Ordusunun nitelik ve niceliği, geçeceği memleketlerin uçsuz bucaksızlığı, karşılaşması beklenen sefaletin boyutları gibi olumsuz faktörler kalkışılan işin güçlüğünü göstermekte idi. Ayrıca, gıda maddeleri de azdı; ancak elde edilecek büyük bir zaferden sonra düşman ülkelerden temin edebileceklerdi; yoksa, açlık tehlikesi ile karşılaşılacaktı. Fakat Diogenis, düşünmüş bulunduğu planın gerçekleşme kararlılığı ile, her askerin, iki ay yetecek yiyeceğini beraber taşı-

masını emretti. Ne var ki, bu emrin, gerçekleşmesindeki güçlüğü bir yana bıraksak dahi, gerçekleşmesi halinde de, yürüyüş açısından büyük güçlüklere neden olacağı da açıktı.

Fakat, iyi bir tesadüf ile, kralı ve ordusunu tüm bu belâlardan kurtaran, düşmanlarının ta kendisi, yani, Alparslan oldu. Şimdiye kadarki tüm askerî harekâtı generalleri vasıtasıyla idare eden Alparslan, o güne dek, hiçbir harekâta bizzat katılmış değildi. Fakat, şimdi, devletinin merkezine kadar kralın cesaretle girmiş olması kendisinin ciddi bir şekilde korkmasına neden oldu; zira, Asya'nın her tarafında zaferden zafere koşan ve Suriye ile Ermenistan'daki Müslüman halkları hayran bırakan bir rakibin atılganlığının ve de cesaret ve kahramanlığının, Sultan'ın hayalinde, gerçek boyutlarının da üstünde düşünülmesi ve değerlendirilmesi tabiî idi. Bu nedenle, hemen, yakında gerçekleşmesi beklenen Ermenistan'a karşı saldırıyı önlemeye çalıştı.

Ne var ki, Sultan'ın oralarda bulunmasından haberi olmayan Diogenis, ilk planının gerçekleşmesinde ısrarlı idi. Bunu gerçekleştirmek için de, ordusunu ikiye böldü. Urselio ve Ruselio adındaki Frenk ve Tarhanioti adındaki Yunanlı komutanların idaresi altındaki bir kısmını, Küçük Asya'ya doğru ilerlemekte olan Türk ordusunu durdurma görevi ile güneye yolladı. Diğer kısmı ile de, Ermenistan'ın içlerine doğru ilerleyerek Türkler'in elinde bulunan Malazgirt ismindeki küçük şehre saldırarak oradaki düşman birliğini esir aldı. Ve, ancak o zaman, karşısında, koca ordusu ile Alparslan'ın bulunduğundan haberi oldu. Bazı askerleri yiyecek temini için etrafa çıktıklarında, düşman birlikle-

rince saldırıya uğradılar. Bunun üzerine kral, küçük bir birlikle general Nikiforos Vrienios'u o yöne yolladı. Nikiforos, beklediğinin çok üstündeki düşmanla karşılaşıp askerlerinin geri çekildiklerini görünce, acele olarak yardımcı kuvvet istemek üzere geriye haberci yolladı. Gerçeklerden habersiz olan Diogenis, generallerinin bu tutumundan memnun olmadı. İşte, tam o sırada, maiyeti tarafından, seferin hezimet ile sonlanacağını gösteren bir uğursuzluk işareti olarak değerlendirilen bir şey oldu: kraliyet papazı, İncil'den "beni kovmuşlarsa, sizleri de kovacaklardır" şeklindeki kısmı okumakta imiş.

Buna rağmen, kral, savaş bölgesine Nikiforos Vasilakios komutasında yeni bir birlik gönderdi. Çarpışmada, uzun bir süre için, her iki karşıt cephe aynı güçte göründü. Fakat, Vasilakios, savaşı sonlandırma amacı ile ilk hatlardaki askerleri ile hücuma kalktığında, onu takip etmeyen Vrienios'un birliklerinden ayrılmış olunca, Vasilakios'un saldırısı karşısında bir ara geriler gibi olan Türk ordusu hemen bir kuşatma hareketine girişerek, atının yaralanması ve zırhının ağırlığı altında kaçarak kurtulmasının mümkün olmaması sonunda Vasilakios'un kendisini de esir aldılar.

Bizanslı generalin Sultan'ın önünde davranışı çok onurlu oldu. Fakat Sultan da ona bir esir muamelesi yapmadan nazik bir şekilde hitap etti, ve, bir yandan Bizans ordusu hakkında bilgi alırken kendi ordusunun gücünü de gösterdi. Vasilakios, sultan ordusunu methedip hayranlığını göstermekle birlikte, kral kuvvetleri ile çarpışmasının, kendisi açısından iyi olmayacağını da vurguluyordu.

Bu arada Diogenis, ordugâhından biraz uzaklaşarak bir tümseğe çıktı, ve savaş hakkında bir bilgi edinme umudu ile boşuna akşama kadar bekledikten sonra ordugâhına döndü. Biraz sonra, Türk süvarileri, zaferlerinden almış oldukları cesaretle, geceleyin kralın ordugâhına yaklaşarak attıkları oklar ve çıkardıkları ürkütücü seslerle kötü olayın haberini verdiler.

Ertesi gün, Bizans ordusunu yeni bir kötülük bekliyordu. Yukarıda da işaret etmiş olduğumuz gibi, orduda, Makedonyalı ve Küçük Asyalılar ile devletin tebaası olan Bulgarlar'dan başka, ücretli Frenkler ile daha eski zamanlarda saldırılarda bulunmuş Tuna ve Moldavia'nın berisindeki yörelerden gelen Uz'lar da vardı. Bu kavimler henüz Hıristiyanlaşmış olmayıp eski putperest Şaman dinlerine devam etmekte idiler.

Bu Türkler'in, Alparslan'ın Müslüman Selçuklular'ı ile doğrudan herhangi bir ırkdaşlıkları olmadığı gibi, büyük bir ihtimal ile, onlarla, dolayısıyla da olsa, aynı ırkı paylaşmakta olduklarından da haberleri yoktu. Onlardan özellikle ayrıldıkları nokta, din konusu idi. Buna rağmen, sadece bir başkaldırı saiki ile, bir kısmı Türk tarafına geçtikten sonra geri kalanlara orduda şüpheli gözü ile bakılmakta idi. Bu esnada, kral, karşısında Alparslan ile muazzam ordusunun bulunduğunu ve de son savaşın çok yakın olduğunu anlamış bulunuyordu.

Hemen Urselio ile Tarhaniotis'e haberci yollayarak, onların, hiç vakit kaybetmeksizin, ordunun esas kısmı ile birleşmelerini emretti. Fakat onlar, Sultan ile nihaî savaşın verileceğini anlayarak, kralın yardımına koşacaklarına, Ermenistan'dan kaçarak Küçük Asya'ya

doğru yollandılar. Bu haince davranışın temel nedeni, aşağılık kararına kahraman Urselio'yu da sürükleyen Tarhaniotis'in ürkekliği ve korkaklığı olmuştur.

Bununla beraber, bu üstüste gelen şanssızlıklar ve felâketler, imparatorun maneviyatını bozmadı. Tam tersine, ordusunun firarlar nedeniyle zayıflamış olmasına karşın, sultanın ordusu ile çarpışma kararını aldı. Gayet tabii, bu karar gerçekten çok cüretkârdı; fakat, geri atılacak her adımın da, ordu saflarındaki gevşemeyi arttırıp nizamsız bir kaçışa neden olacağı da açıktı. İşte, savaş hazırlıkları süregelip çarpışmanın ertesi sabah başlayacağı kararı verilmiş iken, beklenmedik bir anda, ordugâha, Sultan'ın elçileri görüşme ve barış önerileriyle çıkageldiler.

Vasilakios'un mağlup olup Uz'ların kendi saflarına geçmiş olmalarından sonra Türkler'in böyle bir girişimi tuhaf karşılanabilir. İnsan, kraliyet maiyetindeki birçok kişinin öne sürdüğü gibi, Sultan'ın bu önerisinin aldatıcı olup, savaşın birkaç gün ertelenip kuvvetlerinin toparlanmasını sağlamak amacını güttüğünü düşünebilirdi. Ancak, Sultan'ın âlicenap ve namuslu karakterinin yanında, savaştan sonraki Diogenis'e gösterdiği davranış ve de galip olmasına rağmen kabul etmiş bulunduğu barış şartları gözönüne alındığında, yukarıdaki kuşkuların yersizliği anlaşılmış olur. Alparslan'ın, zaman kaybetmeksizin kendi devletinin sınırlarına kadar gelmesine, İmparator'un saldırı seferlerindeki belirginleşen büyük tehlikenin önlenmesi ögesi kadar, Sultan'ın, doğuya doğru kendi dedelerinin toprakları olan Türkistan'a planladığı saldırıların etkisi de vardı. Kendisi, Bizanslılar ile olan savaşlara bir an

önce ve onurlu bir şekilde son vermek niyetinde idi. Bundan başka, her ne kadar kendi ordusunda sadece süvari olarak kırk bin savaşçı bulunmasına ve Bizans ordusunun -o da firarlardan önce- ancak yüz bini bulmasına rağmen, İmparator'un askerî kişiliği de Sultan'ı etkilemekte idi. Doğaldır ki, İmparator'un şimdiye kadar elde etmiş bulunduğu pekçok önemli askerî zaferleri ile Vasilakios'un kendisine söyledikleri de, Sultan'ın, kraliyet gücünü olduğundan daha büyük görmesine neden olmuştu. Bu nedenle, ilk zaferinden faydalanarak şerefli bir barışı istemekte idi.

Ne var ki, Diogenis, o sıralardaki tüm başarısızlıklarına rağmen, kendisini eyleme geçmeye sürükleyen büyük bir hınç ile dolu idi. Kendisi tam bir erkek ve yaman bir savaşçı ise de, itidalli bir politikacı değildi. Anlaşılıyor ki, Sultan'ın barışsever yaklaşımını bir zaaf ifadesi olarak değerlendirdi. Elçilere, Romalı bir imparatorun Asyalı bir hükümdara duymakta olduğu pervasız bir gurur ile cevap verdi.

Vermiş olduğu cevap şöyle idi: "Şayet Sultan barış için görüşmeleri istiyorsa, ordugâhını kurmuş olduğu bölgeyi kraliyet ordusuna terkederek çadırlarını uzak bir yere taşısın." Bunları söylerken de, elçilere, acele bir cevap getirmelerini emretti. Fakat, elçilerin dönmelerini de beklemedi. Cevabının Sultan'a iletildiği ve Sultan'ın kendi maiyeti ile görüşmelerde bulunduğu sıralarda, İmparator, borazanlarına hücum işaretini vermelerini emrediyordu.

Bu beklenmedik hücum karşısında Türkler şaşırdılar; ancak, kısa bir zamanda toparlanarak savaş nizamına girip karşı koydular. İkindiye kadar bu durumu

devam ettirdiler. Bu sıralarda ordugâhından uzaklaşmış bulunan Kral, düşmanın apansız bir hücum ile onu ele geçirmesinden korkarak, akşama doğru, kendisinin savaş sahasından geri çekildiğini gören ordusunun da ordugâha dönmesi işaretini vermek gayesi ile, kraliyet sancağının geri dönmesini emretti. İşte bu olay, büyük ve onarılmaz felâketin nedeni oldu. Zira, etrafındakileri nizam içinde geri çekilirken, uzakta mevzilenmiş bulunanlar, o kritik anda haince davranmış bulunan Sezar Ioannis Dukas'ın oğlu Andronikos Dukas'ın sözlerine kanıp, İmparator'un o anda geri çekilme hareketinin bozgun ve kaçış manasına geldiğini zannettiler. Biliniyor ki, bu iki kişi de, Diogenis'i mahvedebilmek için fırsat aramakta imişler.

9

Diogenis Romanos'un Tutsaklığı

Emri altında ufak bir birliği bulunan Andronikos, dört nala kaldırmış olduğu atı ile çılgıncasına kaçarken, etrafındakilerini de paniğe kaptırıyordu. Arkasından, nizam tanımayan mutlak bir kaçış başladı. İmparator boşuna bozgunu önlemeye çalışıyordu. Etrafındakilerden bir kısmı savaş alanında düştü, bir kısmı ise kendisini terkedip kaçtılar. Kendisi düşmanlara saldırarak ve birçoğunu da öldürerek kahramanca savaşmaya devam ediyordu. Sonunda, oklarla ağır vurulmuş olan atı da düşerken, ümitsiz bir savunmadan sonra kolundan ciddi bir şekilde yaralanarak savaşa devam edemeyecek hale geldi. Esir düştüğünde böylesine güç bir durumda idi. O geceyi, kendisini tutsak edenler arasında ve ağır yaralı olarak geçirdi. Yazgı, Yunan-Roma Devleti ve krallığına öylesine trajik bir oyun oynamıştı ki, Heraklios'tan sonra en kahraman ve Büyük Konstanti-

nos'tan sonra 750 senedir tahta çıkanlar arasında tek bir istisna teşkil edecek derecede en cesur olanı, tutsak olarak, düşman hükümdarın çadırına götürüldü.

813 yıl kadar önce İran kralı II. Saporo tarafından hile ile esir düşen Roma İmparatoru Valerianus ile 260 kadar yıl önce Bulgarlar'a karşı memleketlerindeki ormanlarda savaşırken Krumos'un silâhlı barbarlar birliğince çevrilen I. Nikiforos'un da talihleri aynı idi. Valerianus, insafsız Saporo tarafından öldürülüp derisi soyuldu ve samanla doldurularak zafer anısı olarak İran'a gönderildi. Kahraman I. Nikiforos ise, şansı nedeni ile, esir düşüp barbar ve insafsız galibin önüne çıkarılmadan savaş alanında çarpışarak düştü; onu esir alamamanın hıncı içinde, Krumos ise cesede saldırarak başını kesip onu kazığa geçirdi ve günlerce teşhir etti; sonra da, düşmanının kafatasını bardak haline getirdi ve yemeğe oturduğunda, egoistçesine, onu bardak olarak kullandı.

Gayet tabiî, İmparator Diogenis her ne kadar Nikiforos kadar şanslı olmamış ise de, Valerianus'un acı durumunda da kalmış değildi. Tam tersine, uğramış bulunduğu o büyük felâkete rağmen, başarısızlık durumunda dahi cesarete saygı gösteren yabancı ve başka dine bağlı bir hükümdar tarafından esir alınma şansına sahip oldu. Alparslan, esir aldığı kralları aşağılatıp öldürmesi ve cesaretlerine de saygısızlık göstermemesi bir yana, tersine, bu gibi hallerde, esirlerinin göstermiş oldukları kahramanlıkları nedeniyle, daha da büyük bir saygıya lâyık görmekte idi.

Doğaldır ki, Alparslan, biraz önceki büyük ve korkunç rakibinin esir düşmüş olduğu haberine sevindi.

Fakat, öylesine asil yürekli idi ki, neş'esi basiretini körletmedi; çünkü, daima, insanî böbürlenmelere aşağılayıcı bir gözle bakmayı öğrenmişti. En büyük başarılarda alçakgönüllülüğü ve ölçülü davranmayı ve de görevlerini yerine getirmeye çalışmalarına rağmen yenik düşenlere karşı saygıyı ve hoşgörüyü en büyük insanî erdem olarak kabul etmekle, karşılaşmış olduğu büyük mutluluğa rağmen, itidalini hiç kaybetmedi. Zamanın vakanüvisinin kullandığı ifadeye göre "hakkaniyeti ve alçakgönüllülüğü ile tanınmış" olan Alparslan, başlangıçta "felâketin önemi nedeniyle" kralın tutsak düştüğüne pek inanamadı. Bu nedenle, onu karşısına getirdiklerinde, daha önce göndermiş olduğu elçileri ile Vasilakios'u çağırttı. Bunlar, gerçekten o olduğunu belirtmişler, ve, bir zamanların imparatoru da ağlayarak Alparslan'ın ayaklarına kapandı. İşte o zaman Sultan birdenbire tahtından fırlayarak yerde yatan -Asya örflerine göre esirlerin böyle davranmaları gerekiyordu- kralı kaldırıp kucaklayarak "üzülme, insan hayatında bunlar olur; ben sana bir esir değil, bir kral muamelesi yapacağım" sözleri ile onu teselli etti ve hemen ona özel bir çadır kurulmasını ve kendisine kral hizmeti yapılmasını emretti. Yanında kalmış olduğu sekiz gün sürece de, ona daima kral muamelesi yaptı, yemeklerde sofrasına aldı ve hep kendi otağında gününü geçirtti; ayrıca da, kendisinden serbest kalmalarını istediği tutsaklara da özgürlüklerini verdi. Ona öylesine dostça ve hattâ bir yakını gibi muamele etti ki, aralarında arkadaşça geçen bir konuşmada, şartların tersine oluşarak kendisinin ona esir düşmüş olması halinde nasıl bir tavır ve muamele göstermiş olacağını sor-

du. Diogenis, gayet samimi ve beklenmedik bir dürüstlükle, kendisine esir muamelesi yapmış olacağı yanıtını verdi. Sultan da, onu "ama, bu hususta ben senden farklı olacağım; bildiğim kadarı ile, sizin İsa'nız da insanlara barış ve alçakgönüllülüğünü önerir, yüksekten bakanları sevmez ve tüm sevgisini alçakgönüllülere verir" şeklinde cevaplandırdı.

Diogenis'in orada kaldığı süre içinde iki hükümdar ve devlet arasında sulh de aktedilmiş oldu. Sultan âlicenap davranarak, tutsaklık ve de Bizans ordusunun dağılmasından istifade ile, aşağılatıcı şartların kabulünü öne sürmedi. Tam tersine, söylemiş olduğumuz gibi, Bizanslılar ile savaşa bir an önce son vererek, tüm ordusu ile Türkistan'a yönelmeyi tasarlıyordu. Bu şekilde, hoşgörülü davranarak, kahramanlık ile politik menfaatı bağdaştırdı, ve Bizans Devleti'nden hiçbir eyaleti koparmadan sulhu imzaladı.

Tam tersine, Bizans Devleti'nin sınırları, Türk saldırılarının başlamasından önceki II. Vasilios zamanındaki duruma getirilmiş oldu.

Küçük Asya'nın hemen tümü, Kuzey Suriye ve Ermenistan'ın batı bölgesi Bizans hakimiyetinde kaldı. Bu hudutlar öylesine genişti ki, ileride, iktidara Komninos sülalesinin kahraman imparatorları geldiklerinde, idealleri, devletin, Malazgirt Savaşı'nın hemen sonrasındaki Asya hudutlarına kadar yeniden genişlemesi olmuştu.

İslâm vakanüvisleri, Diogenis'in, özgürlüğünü elde etmesi için fidye vermek ve de harp tazminatı ödemek zorunda kaldığını, ve de, serbest bırakıldığında hiçbir serveti olmadığından, Sultan'ın, tek güvence olarak,

sadece, onun vermiş bulunduğu imparator sözünü kabul ettiğini yazarlar. Ne var ki, Bizanslı meslekdaşları böyle şeylerden sözetmezler. Söylediklerinin gerçeği yansıtıp yansıtmadığını bir yana bırakacak olursak, Bizanslı vakanüvislere göre, aktedilmiş barış metninde herhangi küçümsetici şart yoktu.

Sulhun aktinden sonra, Diogenis, Alparslan'dan büyük şeref ve saygı ifadeleri ile ayrıldığı gibi, kendisine, bir süre için, şeref kıtası da verildi. Batı Ermenistan'daki Erzurum'a vardığında, yaralı kolunu tedavi ettirmek için bir süre orada kaldı. Orada, kendi eski kraliyet askerî üniformasının kirli ve kanlı olması nedeni ile kendisine Alparslan'ın yanında olduğunda verilmiş olup giymekte olduğu Türk hükümdarlık giysilerini çıkardı ve yeniden Bizans kral giysilerini giyinerek Pontos tarikiyle Bizans'a doğru yöneldi.

10
Diogenis'in Trajik Sonu

Kralın esaret haberi başkente vardığında, düşmanları başkaldırdı. Kendisinden daima nefret etmiş olan hain ve de tüm felâketin ve tutsaklığın esas nedeni olan Andronikos'un babası Sezar İoannis Dukas, imparatorun tahttan düşürülmesinin tam zamanı olduğunu düşünerek, başta Mihail Psellos olmak üzere Senato başkanları ile görüştü. Bu muhalefet, Romanos'un tutsaklıktan bir daha geri dönmeyeceğinden emin olarak, yeni bir hükümetin kurulmasını istiyordu. Bunlardan bazıları, imparator olarak, Konstantin Dukas ile Evdokia'nın büyük oğlu Mihail'i; bazıları, iktidarın doğruca Evdokia'ya devredilmesini; bazıları da, tahta ana-oğul'un beraberce çıkmalarını öneriyorlardı. Konstantinupolis'te böylesine ayarlamalara çalışılırken, Diogenis'in serbest kalmış olduğu haberi geldiği gibi, kendi el yazısı ile karısına yazılmış bir mektubu

da çıkageldi. Bu olay, perde arkasında iş çevirenleri huzursuz ederek daha radikal ve kesin yollara sapmalarına neden oldu. Kendisini tahttan düşürerek, tahta Sezar İoannis Dukas ile Mihail Psellos'un vesayeti altında Prens Mihail'i çıkardılar. Evdokia'ya gelince, onu, Marmara'nın girişinde kendisinin inşa ettirmiş olduğu bir manastıra kapattılar. Aynı anda, tüm eyalet ileri gelenlerine, dönmekte olan Diogenis Romanos'a kraliyet unvanına lâyık törenlerle karşılamamaları için emirler verildi.

Tüm bu olup bitenlerden daha Pontos'ta iken haberdar olan Romanos Diogenis, emrindeki pek az kişi ile bugün Tokat diye bilinen Dokia şehrini zaptederek ordugâhını kurdu. O zaman da, Konstantinupolis'ten bir ordu ile Asya'ya Sezar İoannis Dukas'ın ikinci oğlu Konstantinos'u yolladılar. Diogenis onunla savaşarak Kappadokya'ya geldi. Fakat, Frenk paralı askerlerin komutanı Krispino, kendisini terkederek karşı tarafa geçti. Kral, üstlerine, kendisine sadık ve cesur memleketlisi Kappadokyalı Theodoros Aliatis'i göndermiş ise de, o da yenilerek esir düştü ve işkence ile öldürüldü.

Bu haberler kralı çok üzdü. Buna rağmen, Kayseri'de tahkim edilmiş bir bölgeyi zaptederek savunmasını orada kurdu. Orada, Kilikya'dan kalabalık bir ordu ile Antakya dükü Haçadur yardımına geldi, ve Diogenis onunla birlikte Kilikya'ya yöneldi. Oraya vardığında, Konstantinupolis'ten gönderilmiş ve bir süre önce Ermenistan'da kendisine hıyanette bulunmuş olan Andronikos Dukas'ın kumandanlığındaki ordu ile karşılaştı. Çarpışmada Haçadur yenilerek kayboldu

ise de, Diogenis, elinde kalmış bulunan ordu ile Adana'ya doğru çekildi ve orada karşıtları tarafından kuşatıldı. Başarı ümidinin kalmadığını görünce, amaçsız ve yıkıcı iç savaşı bitirmeye karar verdi. Yaşama hakkının tanınması koşulu ile tahttan resmen istifa etmeyi ve hayatının geri kalan kısmını bir keşiş olarak geçirmeyi kabul ederek teslim oldu. Anlaşma Konstantinopolis'teki iktidar tarafından tasdik edildiği gibi, herhangi kötü bir muameleye tâbî tutulmayacağı hususunda kendisine, iktidarda bulunanların namına yeminli teminat vermek üzere despotlar da gönderildi. Böylesine resmî bir teminat aldıktan sonra, üstünde, kral üniforması yerine keşiş elbisesi olduğu halde surlardan çıktı ve beraberce Konstantinopolis'e dönmek üzere Andronikos'a teslim oldu.

Frigya'nın Kotiaio şehrine (Kütahya) vardığında, Andronikos, Konstantinopolis'ten yeni talimat istedi. Bu esnada Diogenis, hayatî tehlike göstermemekle beraber, zehirlenme belirtileri nedeniyle tedavi altında bulunduruluyordu. Bu sıralarda da başkentten Andronikos'a Diogenis'in kör edilmesi için emirler gelmiş bulunuyordu. Tanrı ve de Kilise temsilcilerinin önünde verilmiş bulunan yemini çiğnemekte bulunan bu insanlık dışı buyruk, despotların reddetmeleri ve karşı koymalarına rağmen, onların gözü önünde yerine getirildi. Onların önünde, vakanüvislerin ifadelerine göre, "tasavvur edilmez bir barbarlıkla gözlerini sökmüşler, ve, zavallı krala herhangi bir tıbbi bakım ve yardım yapılmadığından, kendisi çok kötü durumlara düşerek başı şiştiği gibi yaraları kurtlandı ve etrafına çürümüş et kokusu yayıldı." Bir süre sonra da, Marmara deni-

zindeki Kınalı Adası'nda bir zamanlar kendisinin inşa ettirmiş bulunduğu manastıra kapatıldı. Ve, çok geçmeden orada öldü. Cenazesi, son askerî seferinin başlayıp bittiği aynı yılın Eylül'ünde, kraliçe Evdokia tarafından büyük bir törenle kaldırıldı.

11

Diogenis'in Ölümünden Sonra

Diogenis, Bizans Devleti'nin şaşaalı devresinin son imparatorudur. Bu şaşaayı korumak, ve son kez olarak düşmanlara saygılı bir korku salarak şanlı ve zaferlerle taçlandırılmış Bizans bayrağını Suriye, Mezopotamya, Ermenistan, Fırat kıyıları ve de Midia ve İran hudutlarındaki en ücra memleketlere kadar götürmek üzere kahramanca savaşmış son imparatordur. Askerî yetenekleri ile o zamanki nizamsız ve karmaşık Roma-Yunan ordusuna ruh, güç ve maneviyat veren son kral ve başkomutandır. O, askerî deha ile cesaret ve bitmez tükenmez enerjisi ile, bir zamanların Annibal'i gibi, her şeyi yerinden oynatan güç idi.

Tahta çıkışındaki tek amacı, sadece, savaşarak devleti kurtarmaktı. İmparator olarak kaldığı tüm süreyi hep askerî seferlerde, ordugâhlarda ve savaşlarda geçirdi. Ondan önceki imparatorların çoğunun otuz yıl

içinde yapamadıkları kadar askerî seferi üç yıl içinde başardı. Korkunç düşmanların galibiyetten galibiyete koşarak Bizanslılar'ın Asya'daki hakimiyetini tamamen ortadan kaldırmak amacı ile Frigya'nın batısına doğru ilerlemekte oldukları bir sırada iktidarı eline aldı ve son kez olarak Roma-Yunan birliklerini oralarda zafere götürdü. Gayet tabiîdir ki, sonlara doğru şans ona gülmedi; ama, tutsaklığında dahi göstermiş bulunduğu cesaretle, güçlü ve galip rakibini etkileyerek onun saygısını kazandı. O tutsaklığı süresince, Romalılar'a, eski şan ve şerefine lâyık saygılı bir sulhu aktetmeyi başardı.

Sefil ölümünden sonra, Asya'daki Bizans hakimiyeti gerçekten sönmüş oldu. Ordunun ve de hükümetin içindeki varlığı ortadan kalktıktan sonra, kendisinin tüm gücü ve kahramanlığı ile önlemeye çalıştığı çöküş, artık önlenemez bir yıkıma dönüştü. Tahttan indirilmesinden ilk sekiz yıl içinde, ve de Alparslan'ın ölümü ve oğlu Selçuk Sultanı Melik Şah'ın tahta çıkışı ile tüm Ermenistan, Suriye, Kappadokya, Kilikya, Pontos, Paflagonia, Frigya, Likaonia, Pisidia ve Pamfilya gibi Küçük Asya'nın birçok eyaleti, yani, batı kıyıları ile kuzeyin bir kısmı hariç Küçük Asya'nın hemen hemen tümü, Diogenis Romanos ile aktetmiş oldukları barışın şartlarının ihlâl edilmiş olmaları savı ile, Bizans Devleti'ne saldırılarına yeniden başlamış olan Selçukîler'in eline düştü. Daha 1080'den beri Konstantinupolis'teki idareciler, Marmara'nın doğu kıyılarındaki Türk ordugâhlarını görebilmekte idiler. Ve, 325 ile 787 yıllarında orada yeralmış iki Sinod toplantısı nedeni ile Hıristiyan Ortodoksluğunun tarihinde çok önemli

bir yeri olan, Bizans'tan ancak birkaç saat uzaklıktaki İznik de, Küçük Asya'daki Sultan devletinin merkezi olmuştu. Tarihte, sekiz yıl içinde Asya'da Fırat ve Dicle'den Marmara ve hattâ Marmara kıyılarına kadar uzanan iki aylık yol mesafesindeki koca bölgeye yayılmış Bizans hakimiyetinin silinmesi olayının bir benzeri yoktur.

Tüm bunların nasıl geliştiğini kavramamız pek güç olmasa gerek. Diogenis gibi ona maneviyat ve güç aşılayan bir başkomutanı olmadığına göre, gerçek anlamda bir ordu yoktu. Ordu, başlarında hain Andronikos Dukas ile Konstantinupolis'teki sefil idarecilerin bulunduğu ve çoğunluğunu Bulgarlar'ın, Frenkler'in ve de Normandlar'ın oluşturduğu basit bir kalabalıktan başka bir şey değildi. Çarçabuk dağıldı. Ordunun yerine, memleketi haraca bağlamak üzere birbirleriyle çatışan haydut çeteleri geçmişti. Ayrı düşmüş birkaç Bizans birliği bazen Türk birlikleri ile çatışıyordu. Fakat, bu çatışmalarda ister Türk, isterse Bizans birlikleri galip gelsin, mağlup olup yağma edilen ve acı çeken, daima, orada oturan yerli Hıristiyan halk olmuştur. Ve sözde "komutan" olanlar hemen daima aralarında çatıştıkları için de, Hıristiyan şehirlerinin zavallı halkı "Hıristiyan askeri"nden Türkler'den çok daha fazla acı çekmekte olması nedeniyle, çoğunlukla hemen Türkler'e teslim oluyor, ya da, Türkler'den, kendilerini koruyacak birlik göndermelerini istiyorlardı.

Bu suretle Türkler Marmara ve Ege'ye kadar ilerlediler ve de donanma kurup Sakız Adası'na ve diğer adalara saldırmaya başladılar. En canlı ve önemli bölgesi olan Küçük Asya'nın kaybedilmiş olması sonunda, Or-

taçağ ve Bizans Yunanlılığı onarılmaz bir darbe yemiş oldu.

Devletin maruz kalmış olduğu büyük felâketlerden ve Küçük Asya'nın onda dokuzunun kaybından sonra, işlerin, gene de düzelmiş olduğu bir gerçektir. Haçlılar'ın Türkler'le savaşarak Küçük Asya'dan geçmeleri, ve de daha ileri tarihlerde, devletin Asya'da gene Diogenis Romanos devrindeki hudutlara kadar yayılmasını güçlerinin ideali olarak kabul eden kahraman Komninoslar'ın tahta çıkmaları bu düzelmenin temel nedenleridir. 1204'ten sonra, Asya'da, uzun yıllar boyunca Türkler'i önlemiş olup bir dereceye kadar eski gücü canlandırmış bulunan iki Yunan devleti kuruldu. Dıştaki tüm zayıflamasına ve içteki çatışmalarına rağmen Selçuk Devleti Küçük Asya'da devam etmiş ve 13. asırda yıkıldığında, yerini, kendi yıkıntılarından kurulan ve büyüyen güçlü Osmanlı Türk Devleti'ne verdi.

Yukarıda tüm söylemiş olduklarımız Diogenis Romanos'un başkomutan, kral, vatanını seven bir kişi olarak değerini ve de Bizans tarihinde korumakta olduğu yeri anlamamıza yeterlidir. Uğramış olduğu bütün sefalet ve felâketlerinde daima büyük, gerçek bir Hıristiyan olarak davranmış, imansız ve insafsız düşmanlarının kendisine yapmış oldukları tüm kötülüklere en ufak bir şikâyette bulunmaksızın sabır ile katlanmıştır. Onun bir kral ve bir Hıristiyan olarak sahip olduğu yüksek niteliklere saygı ile değinen büyük bir Alman tarihçi, onu, Alparslan ayarında bir hükümdar olarak tanımladıktan sonra, felâket günlerinde göstermiş bulunduğu oturmuş karakteri ve sabrı ile, insafsız katillerini defalarca utandırmış olduğunu yazar.

Bizans Devleti'ne ait olayları ve kişileri büyük bir ciddiyet ve dikkat ile değerlendiren büyük İngiliz tarihçisi Gibbon ise "Saray içinde Evdokia'nın kocasından başka bir şey olmayan Diogenis Romanos, ordugâhta Roma İmparatoru olup bu görevini, yeterli malî desteği olmamakla beraber, tam bir vatanseverlik ve önüne geçilemez bir cesarette yürütmekte idi. Aklı ve de başarıları ile, tebaalarına umut vererek ve düşmanlarına korku salarak, ordusuna güç veriyordu. Türkler artık Frigya'nın ortalarına kadar ilerlemişler, ve Sultan, kendisine bağlı hükümranlarına savaşı sürdürmelerini emretmişti. Sayısız Türk birlikleri Bizans Devleti'nin Asya eyaletlerine yayılıyor ve onları fethediyorlardı. Fakat imparator öylesine faal idi ki, olaylara öylesine ani olarak müdahale ediyordu ki, Antakya'ya seferde bulunduğu dendiği bir sırada, düşman, onun kılıcını Trabzon hudutlarında hissetmekteydi. Üç güç seferden sonra Türkler Fırat'ın ötesine çekilmek zorunda bırakıldılar; ne var ki, dördüncü seferde, Andronikos'un alçak korkaklığı ve de aşağılık hasedi felâkete neden olarak, o aynı günde, devletin Asya eyaletleri bir daha geri gelmeyecek bir şekilde elden çıktılar" diye yazar.

X. yüzyılın sonlarında Selçuk Türkleri ile Bizanslılar arasındaki Malazgirt Savaşı ile başlayan, 1097-1270 yılları arasındaki yaklaşık iki yüzyıllık Haçlı Seferleri ile süren, 1453'te İstanbul'un Fethi ile sona eren gelişmeler, bugünkü dünyamızın şekillenişini etkiledi.

Ord. Prof. Pavlos Karolidis'in Romanos Diogenis adlı bu kitabı, daha önce yayımladığımız Francis'in Şehir Düştü ve H.A. Nomiku'nun Haçlı Seferleri adlı eserleriyle birlikte, bu çarpıcı gelişmeleri ele alan bir tarih üçlemesi oluşturuyor ve olayları bir de "karşı taraf"ın gözüyle okumamızı sağlıyor. Bir tarih monografisi olan bu kitap, ilk bakışta, Bizanslı İmparator Romanos Diogenis'in 1068-1071 arasındaki kısa krallık dönemi üzerine bir inceleme izlenimi uyandırmakla birlikte, kuruluşundan 1453'teki yıkımına kadar etnik, askerî, dinî, sosyo-ekonomik ve siyasî bakımlardan Bizans İmparatorluğu'nun tarihine eğiliyor, aynı zamanda Bizans ile Müslüman Arap Devletleri ve Selçuklu Devleti arasındaki ilişkileri konu alıyor.

İLETİŞİM 239
TARİH-POLİTİKA DİZİSİ 18
ISBN 975-470-337-X